Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (10490) | 1977 чылдың август 23, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

АВГУСТ ХУРАЛДАРЫ

Башкыларның чанчыл болган август чөвүлел хуралдары, бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, бөгүн бистиң республикага эгелээр, Чаа өөредилге чылы Улуг Октябрьның 60 чыл болур юбилейниң бүдүүзүнде эгелеп турары-биле онзагай. Совет хамаатыларның өөренир эргезин магадылаан ССРЭ Конституциязының төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып көөрү база ам-даа үргүлчүлевишаан.

Тыва кижилерге эртем-билигже орукту Улуг Октябрь ажыткан. Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң Тыва бүрүн бижик-билиглиг республика болу берген. Школаларның өөредилге-материалдыг баазазы быжыгып, өөредилге-кижизидилге чорудулгазы сайзырангайжаан. Билиг-мергежилдиг башкы кадрларның саны көвүдээн.

Август чөвүлел хуралдарынга эрткен өөредилге чылының түүнелдерин үндүрүп, өөредилге-кижизидилге ажылынга ханы анализти башкылар коллективтери чорударлар. Улуг юбилейниң бүдүүзүнде эгелээр чаа өөредилге чылында амыдыралга боттандырып шиитпирлээр айтырыгларны ук хуралдарга башкылар тодарадыр.

1976—1977 өөредилге чылын республиканың шөолалары организастыг дооскан. Өөреникчилер хаара тударының улус ажыл-агый планы ниитизи-биле күүсеттинген. Республикада өөредилгениң ниити деннели 97,4 хуу болган. Ниитизи-биле 2213 башкы, 1674 класс үүс хуу өөредилгени чедип алган. Ылангыя Бии-Хем, Танды, Кызыл районнарның, Кызыл хоорайның школалары өөредилгениң бедик деннелин чедип алгылаан.

СЭКП-ниң XXV съездизи эртем-техниктиг депшилгениң негелделеринге база ажылчы чоннарның культура-техниктиг болгаш ниити билиг деннелин чайгылыш чокка бедидериниң сорулгаларынга үндезилээш, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин улам ынай сайзырадырын чугулаган көөрген. Аныяктарның ниитилел-политиктиг, күш-ажылчы база мөзү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларынче сагыш салыышкын улуг. Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын быжыглаары, уругларны профессия шилип алырынче углаар ажылды күштелдирери көскү черни ээлеп турар.

Россия Федерациязының ортумак деннели-биле алырга, бистиң республиканың улус өөредилге талазы-биле көргүзүглери ам-даа чавыс бооп артышаан. «Аныяк кижи бүрүзүнге—ортумак эртем» деп лозуннуң амыдыралга боттанылгазында улуг четпестер бар. 9—10 класстардан өөредилгезин ара каап турарларның хуузу 5,6 бооп турар. Моон мурнунда турганынга бодаарга, ук хуу кызырылган-даа болза, ниити байдал ам-даа багай. Бии-Хем, Улуг-Хем районнарның школаларындан хөй саныг үстүү классчылар өөредилгезин ара каап турар. Танды, Кызыл, Каа-Хем районнарның школалары бо айтырыгны база кошкак шиитпирлеп турар. Ук четпестерни чаа өөредилге чылында болдурбазының хемчеглерин башкыларның август хуралдары тодарадыр ужурлуг.

Эрткен чылдың сентябрь эгезинде бистиң республикадан ниитизи-биле ийи үүс ажыг уруглар школага келбээн болган, оларның аразындан 100 кижи кандыг-даа чылдагаан чокка өөренмейн барган. Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарының оруунга таваржып турар шак ындыг четпестерден түүнел үндүрүп, боттуг хемчеглерни алырын республиканың улус өөредилге органнары, түс-түс башкылар коллективтери, ында партия организациялары алыр ужурлуг. Школа идезилыгларының учёт-отчёдун шын тургузарынга, черле ынчаш бүгүнити өөредилгезиниң Хоойлузун амыдыралга боттандырар херекке чер-черде көдээ Советтериниң киржилгезин улгаттырар херек.

Чөвүлел хуралдарының хүн айтырыынга башкылаашкынның шынары, чангыс класска катап олурар чорукту эвээжедири, школачыларның билииниң ханы, быжыг болуру ышкаш айтырыглар бирги чергеге турар ужурлуг. Мурнакчы дуржулганы кептеридири, башкыларның билииниң деннелин бедидери база кол черни ээлээр. Республиканың Чырыдыышкын министерствозу болган башкылар билии бедидер институт эрткен өөредилге чылында өөредилгениң материал-техниктиг баазазын база башкылаашкынның шынарын экижидериниче углаган чугула эртем-практиктиг ийи конференцияны эрттирген. Эге класстарга башкылаашкынга болган кабинет системазыныче шилчилгеге хамаарышкан ук конференцияларның рекомендацияларын чаа өөредилге чылында практикага канчаар ажыглап, боттандырарының дугайында улуг чугааны чөвүлел хуралдарга чорудар.

Школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээни, өөредилге кабинеттерни, мастерскаяларны дериг-херекселдер-биле четчелээни өөредилге-кижизидилге ажылын бедик деннелге чорударынга улуг рольдуг. Чугула айтырыгларның бирээзи—башкы кадрлар-биле школаларны четчелээри. Чаа өөредилге чылында үүс-үүс аныяк башкылар школаларга барып, баштайгы күш-ажылчы базымын эгелээр. Оларга бүгү талалыг деткимчени көргүзери, хоочун дагдыныкчыларга оларны быжыглаары чугула.

Август хуралдары—башкыларның улуг чөвүлели. Аная чорудар чугаалажылганы партийжи ёзу-биле бедик деннелге организастап эрттирери улус өөредилгезиниң болгаш чер-черде партия, совет органнарының хүндүлүг хүлээлгези.

1917-1977 60

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ!

ТЕМПИНИ БЕДИТПИШААН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн төлептиг уткуурунуң күш-ажылчы эзлчээзиде Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң ажыл-ишчилери сорук кириишкинниг ажылдан турар.

Малчыннар ниигиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар харыысалгалыг болгаш чугула сорулганы күүседиринге идепкейлиг киржип турар. Чер ажылдакчылары, механизаторлар, тудугжулар, школачылар, пенсионерлер болгаш Шеми суурнун чурттакчылары бо улуг кампанияда база хаара туттунган.

Күш-ажылчы кампанияда киржип турар бригада, звено, коллектив, кижи бүрүзү планонаалдалыг. Ынчангаш оларның аразында социалистиг чарышты партия, поофэвилел, комсомол организациялары дээштиг организаставышаан, чарыш түүнелин он хонуктан үндүрүп, тиилеңчи бригаданы, звенону, түс-түс кижилерни моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң деткимчезинге киирип турар. Мал чеминиң белеткелинде 165 кижи, оон иштинде 80 ажыг кижи хөл кадыырлыг. Шеминиң сиген шөлдеринде ажылдап турар ишчилер беш бригадада (оларның ийизи механизастаттынган), ийи звенода хуваттынган. Кезер, бөлер, пресстээр, сөөртүр машина-техника четчир. Ажыл-агыйның шөлдеринде ам 400 ажыг тонна сиген белетиеттинген. Арткан 950 тонна сигенни кезип белеткээри организастыг эгелээн. Ону күүсеириниң болдунар аргалары бар.

Белеткеттинген сигенниң 60 ажыг хуузу пресстеттинген. Кыштагларда 170 тонна сиген чедиртинген.

Сигенчи коллективтерден Куулар Хүреш-оолдуң удуртканы механизасгаттынган бригада 150 тонна онаалдазының 70 хуузун күүседипкен. Ол бригаданың белеткеп турар сигенин удур пресстээш, кыштагларже чедирип турар. Пенсионер Ондар Чүлдүм үстүү класстарның 16 өөреникчизин удуртуп алгаш, Узун-Кара-Сугда сиген белеткеп турар. Олар 16 тонна сиген белеткээр дээн сөзүн эзлээш, планын ажыр күүсеткеннер. Сиген белеткелиниң талазы-биле хойжуларның социалистиг чарыжынга Кертик-оол Моңгуш шылгараан. Ол 63 харлыг хоочун малчын өг-бүлезиниң нежигүннери-биле 10 тонна сиген белеткээр хүлээлге алган. Малынга ажаалда, хайгааралды кошкатпайн тургаш, Кертик-оол Оржун-оолович 35 тонна сигенни белеткээн. Хойжу Кара-Моңгуш Кечил-оол 12 тонна сиген белеткээр планын күүседипкен. Мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турарлар совхозта хей.

Совхоз 120 тонна будук-бүрүү белеткээр планын 100,8 хуу күүсеткен.

М. СЕВЕН.

«Шын» солун Күш-ажылчы алдар тугун бөгүн ВИКТОР СҮКТЕРНИҢ звенозунуң чедиишкинге тураскаадын көдүрү.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта Виктор Сүктерниң удуртканы 10 кежигүннүг механизастаттынган звенозу 780 тонна мал чеми белеткээр планын 1120 тонна кылдыр күүсеткен. Мурнакчы звено СЭКП Улуг-Хем райкомунун болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун ийи катап чаалап алган.

Күүседиринге бүзүрелдиг

Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгелерни Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтун, тудугжу бригадазының кежигүннери алгаш, ону күүседир дээш кызымак ажылдан келгеннер. Олар чыл эгезинден бээр 800 кубометр тудуг ыяжын, 500 кубометр одаар ыяшты, малчыннарга 2 чуртталга бажынын, 3 хой кажаазын тудуп берген болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Тудуг бригадазынга 10 тонна сиген белеткээр онаалданы совхоз дирекциязы берген. Ниитинин малынга сиген чугула болурун барымдаалаш, ажыл-ишчилер планын үш катап ажыр күүсеткен.

Тудугжулар декабрьга чедир ам-даа 500 кубометр тудуг ыяжын белеткээр хүлээлгени алган. Ону күүседиринге долу бүзүрелдиглер.

М. БАГАЛДАЙ.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтиң ГСЧП ТК-ның Чиигине секретары, ГДР-ниң Күрүше Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле, ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле, ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар-биле, ПКАП ТК-ның Бирги секретары Э. Герек-биле, РКП-ниң Чиигине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле, БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-ның Күрүше Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле, МАРП ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунун Даргазы Ю. Цеденбал-биле бо чылдың июль-августа Крымда болгулаан найыралдыг ужуражыышкыннарының түүнелдерни СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген. Эш. Л. И. Брежневтиң кылган беседаларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүрүү-биле үүлүдүг деп көрген. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң акы-дуңма партиялар-биле база чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылгазын улам ынай хогжүдериге, делегей ареназынга оларның хөлелиишкиннерин айлаан таарыштырарынга Крым ужуражыышкынларының түүнелдери чугула болгаш ажыктыг деп санаан.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунун планнарын боттандырарынга ыяк демнит хөлелбишаан, боттарының мурнунда турун турар тургузукчу сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлеп, экономиктиг күүү-шыдалын улгаттырып, социалистиг шиитилел харылзааларын сайзырангайжыдын, ажылчы чоннарның чаатай амыдыралын база культурлуг деңнелин бедидин турар дээрзин СЭКП-ниң XXV съездизинин болгаш БКП-ниң, ВСАП-тың, ГСЧП-ниң, МАРП-ның, ПКАП-тың, РКП-ниң, ЧКП-ниң сөөлгү съездилериниң төлевилээни программаларны боттандырын турарының дугайында информация солчулгазы көргүскен. Социализм чурттарының улустарының пайыралы болган сырый каттыжыышкыны . бажынын турар.

Сайзырангай социалистиг ниитилелди ССРЭ-де тургускаанының фактызын быжыглаан турар ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин бедиидиг-биле үнелээни дээш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ою-биле холбаштыр акы-дуңма чурттарының коммунистериниң, ажылчы чоннарының көргүзүн турары интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, акы-дуңма партиялардың удуртукчуларынга хавызы-биле өөрүп четтиргени. СЭКП ТК-ның Политбюрозу илергейлээн. Акы-дуңма чурттарның улустарының сайзырангай социализмниң тургузуушкунунда чогаадыкчы күжеиишкиннерин совет коммунистер, бүгү совет кижилер болдунун талазындан эп хуузунун сонуургалы-биле хайгаарап, оларның чедиишкиннериниң изиг байырны чедирип турар.

ССРЭ-ниң акы-дуңма чурттар-биле кады ажылдажылгазының улам ынай хогжүдериниң, партиялар аразының болгаш күрүпелер аразының харылзааларының, хөй-ниити организацияларының шутуму-биле кады ажылдажылганы калбартырының, культура солчулгазының айтырыгларының талазы-биле Крымда чедип алдынган дуржуушкуннарны СЭКП ТК-ның Политбюрозу бирги чергеге чугула ужур-дузалыг деп көрүп турар. ЭДЧ-ниң шутуму-биле ажылдап - кылып турар үр хуусаалыг эчис сорулгаже угланган программалар-биле ыяк душтур специализациялың болгаш кооперастаашкының ийи талалыг планнарын перспективтиг ажылдан кылырының дутайында дуржуушкуннар улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Крым ужуражыышкынларының чорудулгазында болгулаан делегейниң хөй-хөй айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдар солчуушкуннары болза, социалистиг дем каттыштырылгазының күрүпелериниң түс бүрүзүнүң национал эрге-ажыктарынга болгаш ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылгазының, тайбының база деңнелгениң бүгү күштериниң ниити интернационалчы эргеажыктарынга дүжүп турар ниити эчис сорулгаларны чедип алыр дээш, оларның моон соңгаар-даа ыяк, демниг хөлелир дээш шиитпирлиин бадыткаан. Делегей байдалын чогумчударынга шаптыктаар даан империализмниң реакциялыг күштериниң орааларжыышкыннары турза-даа, делегей харылзааларын тайбың кожахелээ догуунаашкының принциптериниң үндезинге чаарты, тургузарының чорудулгазы үргүлчүлеп турар дээрзиниң дутайында беседаларга чугаалаттынган түүнелдиң чугулазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу онзалаан демдеглээн. Оон херениз болза, Хельсинкиге чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүпелериниң төлөлекчилериниң Белград ужуражыышкының чедиишкиниг белеткеп турары болур.

Оон-биле чергелештир чепсекти эндере бүдүрериң улам күштелдериниң болдурбас, чепсекти дужүрериниң хөрөөн бурунгаарладыр дээш, бүгү-ле деңнелгелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштериниң шиитпирлиг хөлелиишкиннери эргежок чугула болуп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунун чавырлыышкының ханылдырыңче, ону бүгү-ле дириптерге пептередириңче утлаган социалистиг чурттарның ниити шутуму Крым ужуражыышкыннарынга база катан бадыткаттынган дээрзин СЭКП ТК-ның Политбюрозу оон-биле холбаштыр таарымчылыышкынбиле демдеглээн. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүпелериниң ПКК-зының Бухарест чөвүлел хуралының (1976 чылдың ноябрь) декларациязында кирген идеялар болгаш тодаргай саналдар амды байдалдың үеинде болунун ужур-дузазын бүрүү-биле хевээр арттырып турар.

Социалистиг чурттар биле национал-хосталгалыг шимчэшкиннериниң аразынга демниг хөлелиишкиннерни күштелдиреринин ужур-дузазы беседаларның чорудулгазында демдеглеттинген. Империализм болгаш реакция деңнелгелиг күштериниң чаңгыс эвин кошкадырын, оларны бот-бодунга удурланыштырарынга, социалистиг уг-шигни шилип алган чурттарның социал-политиктиг чаалап алышкыннарын үзериниге янзы-бүрү чылдактарны ажыглаарын оралдажын турар амды үеде ол онза чугула болуп турар.

Крым ужуражыышкыннарының киржикчилериниң туруштарының ниитизин көргүскен, делегейниң коммунистиг шимчэшкининиң өйү келген айтырыгларын чугаалажын көргеш ажыктыг болган деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозу саналаан. Марксизм-ленинизмниң, пролетарлы интернационализмниң принциптерин барымдаалавышаан, СЭКП моон соңгаар-даа Европаның коммунистерининг Берлин конференциязынга база катан бадыткаттынган коммунистиг болгаш ажылчын партияларының аразында харылзааларның бүгүде хүлээн көрген норма-чижектериниң үндезинге оларның акы-дуңма кады ажылдажылгазын болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын хогжүдери дээш хөлелиг чок болгаш ыяжыг туруштуу-биле моон соңгаар-даа демисежир апаар.

Акы-дуңма партияларының болгаш күрүпелериниң удуртукчулары-биле эш Л. И. Брежневтиң найыралдыг ужуражыышкыннарының чорудулгазында чедип алдынган дуржуушкуннарны боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни тодаргайлаан, тодаргай айтырыглар талазы-биле элээн каш доктаалдарны СЭКП ТК-ның Политбюрозу хүлээн алган.

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХЕРЕКТЕРИ

Онгу беш чылда Тыва АССР-ниң деңнеңээринде чаа тудуг шөлдери улам көвүдээн. Ол тудутлар республиканың бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдериниге дыка улуг ужур-дузалыг. А тудугларны чогуур хуусаазында ажыглалга киирериге кайы хире хөй ажылчын холдар херегил? Чогум-на оон, ужурундан 1977 чылда үшкү күш-ажылчы семестр үеинде Тываның чаа тудугларынга кээн ажылдаар студентилериниң саны кажангызындан-даа хөй болган. Бистиң калбак делгем Төрөөн чуртувустун хөй-хөй областындан келген оолдар, кыстар—студент тудугжуларның отрядынга кээп каттышкан, бо хүшнерде соолгу неделяларны ажылдан эрттирип турарлар.

Тудуг организацияларының шутуму-биле чагыгчылар-биле керээдерни чарган, республиканың найысылалында болган районнарында-даа улетпүр, культура болгаш көдээ ажылгый тудугларында ийи мун беш үүс ажыг кижи ажылдап турар. Бо чылын чер-черден келген студент отрядларга чагыг долузу-биле күүсеттинмейн барганын айтыр херек. Ынчангаш онгу беш чылдың үшкү чылында маңаа улам-на хөй кижи кээри чугаа чок. Ону практика херек кырынга көргүзүп турар.

Чыл келген тудум-на Тывага студент тудугжуларның саны көвүдеп турар болганда, ону удуртуп, баштаар область штабының ажылы база нарыдан турары билдингир: оларны хүлээп алыры, аңышчем, чурттаар черлер-биле хандырары, а кол-ла үүл—ажылбиле керээ-план ёзугаар хандырары—бо бүгү область штабының дорт хүлээлгезидир.

Бо чугула сорулганы күүседиринге тус черниң албан организация черлериниң дузазы улуг рольдуг деп үүе билдингир. Чылдың-на, кажан үшкү күш-ажыл семестри эгелеп турда, Тывага келген студент тудугжуларны эптиг-ээдек хүлээп ап, бүгү үүлдер-биле хандырарының болгаш таарыштыр хуваарының талазы-биле дуржулганыг, баш удур белеткелдерни кылыр организациялар эвээш эвес. Ындыг черлерге «Тыва суг тудуг» трезин (эргелекчизи В. Сургуганов), Кызыл ПЭС-ниң тудуг эргелеги (начальник А. Дрёмов), «Тыва кобальт» комбинат (директор А. Ванжа), «Тыва тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестерниң чамдык көжүп чоруур механизастаттынган колонналары болгаш тудуг организациялары хамааржыр. Бо организацияларның администрациялары болгаш партия, комсомол организациялары ажылдың хемчээлин, чүү кылыры тодаргай айтын, боттуг даалганы бөөрүнге, тудугларны эргежок чугула материалдар-биле үзүк чок хандырарынга чаңчыгын калган.

Күш-ажылчы семестр соолаан, чамдык отрядтарның дайынчылары даалганы долдур күүседип, алган хүлээлгелерни бо хүннерде пландан ажыр күүседир дээш ажылдап турар болганда, организастыг айтырыгларны шиитпирлээриниге бо чылын болган чамдык четпестерни чугаалаары артык эвес деп бодаар мен. Чижээ, 48-ки тудуг эргелеги (начальник Б. Алёхин), 62-ги КМК (начальник В. Шкапов), 741-ги КМК (начальник З. Галяхметов) дээн ышкаш өске-даа тудуг организациялары студентилериниң тудугжу отрядтарын тудуг материалдары-биле хандырар талазы-биле четпес ажылдан келген. Ол-ла черлериниң удуртукчулары чурттаар черлер, аңш-чем айтырыгларын четпес организастаан турган. Күш-ажылчы семестр үеинде чамдык отрядтарның хөй-хөй хүннерни аная-ла хаалас эрттирип турган таварылгалары база бар. Ковуруг тудуунуң эргелелиниң (начальник Г. Самофанов) шутумунга ажылдаар дээш барган «Молодежный-1» отряд (Кызылдың автоорук техникуму) будун ай иштинде аная турар ужурга таварышкан. Шак-ла ындыг байдалга Украинаның пайысылалы Киевтен келген «Днепр-77» отрядтың дайынчылары база таварышканнар. Ынчангаш чамдык отрядтарны өске тудугларже шилчиткилээн.

«Тыва суг тудуг» трестиң 5-ки, «Тыва тудуг» трестиң 18-ки болгаш 20-ги КМК-ларынга, «Абакан-эргопромстрой» участогунга, Кызылдың сеп-телге-тудуг эргелелиге ол ышкаш четпестер турган, ынчалза-даа оларны дарый чайлатканындан ажыл шуудай берген.

Тудуг отрядтарының зоналар болгаш область штабтарының ВЛКСМ обкому-биле, түс-түс тудуг организацияларының удуртукчулары-биле сырый эвилдан келгениниң түүнелинде үстүде айыттынган четпестерни чайладып, отрядтарны, ажыл-биле бүрүн хандырып, план-даалганы долдур болгаш ажыр күүседирин чедип ап турар. Ынчангаш соолгу хүннерге чедир бо чылын планнаттынган чеди миллион рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарының кол нурузу күүсеттинген деп чугаалап болур.

Волганың эриктериндеи, Арменидан, Литвадан, Украинадан болгаш өске-даа областардан келген оолдар, кыстар «Улуг Октябрьның 60 чылынга—50 хүн иштинде 60 хүннүг даалгалыг күүседилиннер!», «Аныяк-чалыы холлары—республиканың чаа тудугларынга!» деп кыйгырыг-биле шалыычы ажылдан, социалистиг чарышты калбартканнар. Эдегее-Аксының туйбу заводу, Сукпакта —эзт-сөөк заводу, Чаа Шагаан-Арыг, Чаа-Хол, Ак-Довуракта — эзт комбинады, Бай-Хаакта эмнелге, Кызылда политехниктиг институт бажыны дээн ышкаш, өске-даа чүүлүл тудугларда студент отрядтарының дайынчылары чедиишкиниг ажылдан турарын демдеглээр херек. Социалистиг чарышты зоналар аайының адды штабтарының дайынчыларының аразынга тодаргай организастаан. Тольятти хоорайның политехниктиг институдунуң «Альтаир-77» отряды (командир Е. Курочкин, комиссар О. Дубровина) Бай-Хаак суурда эмнелге тудуунда эки ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун үргүлчү эдеп келген. Ол ышкаш Кызылдың пединститутунуң «Тыва суг тудуг» трезинниң шугуму-биле Бурен-Аксында суттарылга системазын кылын турар «Хүреш-77» отряды мактаалдыг. Ол мурнунда чылдарда Чаа Чаа-Холго бажыңнар тудуп турган болза, бо чылын суттарылга системаларын кылырынче шилчээн. Литванын болгаш Украинаның студент отрядтарының дайынчыларының ак сеткилдиг, үре-түүнелдиг ажылын база айтыр апаар.

Область штабы болгаш ВЛКСМ обкому чаа-чаа тудуг отрядтарын организастап, уставты шыңгыы сагырын чедип алыр талазы-биле организастыг ажылды калбаа-биле чоруткан. Оон түүнелинде онгу беш чылдың ийиги чылында студентилериниң тудуг отрядтары кажангызындан-даа организастыг, бедик сагылга-чурумнуг, үре-түүнелдиг ажылдан турар.

Р. МЕДОВШИКОВ,
студентилериниң тыва тудугжу отрядының кол инженери.

ЧУРУКТА: Литвадан келген тудугжу отрядтың дайынчылары көрүлде үеинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ОКТЯБРЬ·60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

ГРУЗИЯ

ДЕҢ ЭРГЕЛИГЛЕР ОДУРУУНДА

З. А. ПАТАРИДЗЕ, Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

«Грузияның эртип келген болгаш чоруп орар оруу—ол д»эрге бистин улустарның бүгү улуг дем каттыштырылгазының оруу-дур»—деп, эш Л. И. Брежнев демдеглеп чугаалаан. Оон эге бажын Ленинниң генийи, Октябрь салган.

Социалистиг Грузияның бүгү-ле чедишкиннери Ленинниң ады-биле холбашкан. Ленинчи национал политиканы амыдыралга чайгылыш чок боттандырганының ачызында, баштынчының мерген айтышкынарын ыдыктыы-биле күүсеттишаан, Совет Эвилелиниң улустарының акы-дуюма өг-бүлезинде ук республиканың ажылчы чоннары амыдыралдың бүгү-ле талаларына канчаар-даа аажок улуг чедишкиннерни чедип алган.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнда, ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төрүттүнген чылында, эрткен үеже хая көрүнмейн барбыс бис. Республиканың чедишкиннерин болур-чогуурубиле үнелеп көөр төлээде, Грузияның революция мурнунда кандыг турганын сантырга-ла четчир. Оон үлетпүр быдаргай, ус-дарган будурүлгелерден тургустунган болгаш серенги база туйбу фабрикалары, элээн каш рудниктер турган.

Совет эрге-чагырганың баштайгы үннеринден эгелээп-ле Грузияның Компартиязы индустриализация дээш, социализмнин тиилелгези, кижилер арызынга чаа харылаалаарны бадыткаары дээш ажылчын аңгының, күш-жылчы тараачыларның болгаш интеллигенцияның демиселин баштай берген.

Бөгүнгү Грузия дээрге—ол кара болгаш өңүүг металлургияның, локомотив тудуушкунунуң, станок болгаш автомобиль тудуушкунунуң, электротехника, прибор-тудуг, хөмүр-даш болгаш үлетпүрүн өскеда хөй-хөй адырларының республиказы-дыр. Мында катерлерни, электри хемчээшкин аппаратуразын, марганецти, нефтепродуктуларны, мраморну, шайны болгаш шай фабрикаларынга дералгелерни, арагаларны, коньяктарны, минералдыг сукеуннарны будүрүп үндүрүп турар. Оң-чыл бурунгаар тургускан далай пароходствозунуң суднолары делегей океаннарында эжиндирип чоруур.

Бедик хөгжүлделиг энергетиктиг баазаны тургусканы Грузияга техниктиг революцияны боттандырарының оруунга чугула базым болган. Баштайгы электростанция—ЗАГЭС—1927 чылда, ГОЭЛРО-нуң ленинчи, планын өзугаар туттунган. Республиканы электростанция-биле хандырарынга канчаар-даа аажок преспективаларны 270 метр бедик плотиналыг Инкурск ГЭС, а ол ышкаш бүс-биле ажылдаар станцияларны ажыдып турар.

СЭКП-ниң XXV съездизинин ажылчы чоннарның мурнунга салган чаа, эң шинтирлиг болгаш нарын сорулгаларны чедишкиннинг күүсединге Грузияда бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Онгу беш чылда үлетпүр продукциязының хемчээли республиканы 41 хуу улгалыр.

Юбилейлиг шилынчы эзелчеге турупкаш, Грузияның ажылчы чоннары улам бедик коргузуглерни чедип ап турар. Беш чылдың ийи чылының чартык чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеттинген.

Бүгү чурт Грузияның улус ажылагының хөгжүдүрүнге дузалап турар. Акы-дуюма республикалардан Грузияже металлургия заводтарынга дерилгелер, гидроэлектростанцияларга турбиналар, эскалаторлар болгаш өскө ажыл-агыйның күчүлүг машиналары, комбайннар болгаш станоктар кээп турар. Акы-дуюма республикалардан муң-муң специалистер чаа-чаа будүрүлгелерни тудуп тургузарынга, нарын дерилгелерни шингээдип алырынга, бистерге боттарының байлак дурикулгазын дамчыдып турар.

Онгу беш чылда Грузияның көдээ ажыл-агыйы улам шапкыны-биле хөгжүүр. Совет эрге-чагырганың чылдарында көдээ ажыл-агый амгы үеним техниказы-биле дериттинген. Республиканың чери шай плантациялары болгаш питрустар үнер ыяш олуртулгалары, виноград шөлдери болгаш чимистиг садтар-биле шыптынган.

Грузия чуртка шай будүрериниң көл-базазы апарган. Республикада виноград ажылы чаа деңнелче көдүрүлген. Грузияның каттаң кылган арагалары болгаш коньяктары делегейге билдингир болуп, бүгү-эвилел болгаш бүгү-делегей конкурстарында база дегустацияларга шаңналдыг черлерни ап келген. Таакпыны, техниктиг культураларны тарып өстүрери калбарган. Сугарылга ажылы чыл эткен тудум-на калбарып, чаа сугарылга каналдары туттунуп, тулаалыг черлер кургаттынып турар.

Экономиканың шапкын хөгжүлдези ажылчы чоннарның культуразын болгаш амыдыралының чаагай чоруун бедидерининг үндезин сууру болган. Республикада 18 дээн өредилге черлери бар. Грузияның Эртемнер академиязы 200 эртем албан черлерни каттыштырып турар.

Човнуң медицина хандырылгазы үндезини-биле экижээн. Бодунуң маглыг чаагай курорттары, аржаанары-биле республика сурагжаан.

Уран чүүлүн болгаш культураның хөгжүлдези Грузияга чаа социалистиг харылаалаарны бадыткаарын хаптырган. Оон литературазы болгаш уран чүүлү социалистиг реализм-биле, чончузу-биле, амгы үениң айтырыгларынче кичээнгей салып турары-биле ылгалып турар.

Грузин чогаалчыларының номнары ССРЭ улустарының хөй-хөй дылдарында парлаттының үнүп турар. Акы-дуюма улустарның болгаш социалистиг дем каттыштырылга чурттарының литературазының чогаалдары, а ол ышкаш делегей литературазының эң эки чогаалдары грузин дылче очулдуртунуп үнүп турар. Грузияның уран чурулга академиязы 50 ажыт чыл турун турар. Совет кино уран чүүлүнүң эгелекчилериниң бирээзи—грузин кинематографияның ат-алдары сурагжып турар.

Республиканың хөй-хөй чогаалчылары болгаш уран чүүл ажылдакчылары боттарының чогаалдарын акы-дуюма улустарга тураскаадып турар. Совет культураның интернационалчы чаңгыс аай бо байдалынга угаан-бодал эртинелерин үре-түнеллиг солчуру дузалаан.

Бистин республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының тургустунганының база хөгжүлдезинин төөгузу—ленинчи национал политиканың, совет улустарының акы-дуюма найыралының күжүнүн болгаш амыдыралчызының бүзүрелдиг үлегер-чижээ-дир. Оон политиктиг, экономиктиг болгаш социал үндезиниериниң дугайын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелиниде тодаргай бижээн болгай.

● Грузияның дезиксиэзри—69,7 муң дербелчин километр.

● 1977 чылдың январь 8-те Грузияның чурттаачы чону 5 миллион болган.

● Грузин ССР-ниң составында Абхаз болгаш Аджар автономнуг республикалар база Мурнуу-Осетин автономнуг область бактаап кирип турар.

● Совет эрге-чагырганың чылдарында Грузияга улуг 1200 ажыг үлетпүр будурүлгелер туттунган.

● Грузияның колхозтарында болгаш совхозтарында 26 муң агрономнар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа специалистери ажылдап турар.

● Республиканың он муң чурттаачы санынга-ла 41,1 эмчи хамааржыр. Грузияда эмнениринге ажыглаар минералдыг 1400 аржаннар бар. Цхалтубо, Боржоми, Абастумани дээн ышкаш курорттар бүгү-делегейде билдингир апарган.

● Республиканың 3858 библиотекаларының ном фондузу 30 миллион ажыг номнарлыг.

● Грузияда 2259 клубтар болгаш культура бажыңнары, 81 музей, профессионалдыг 23 театр, 1865 кинотургузуглар бар.

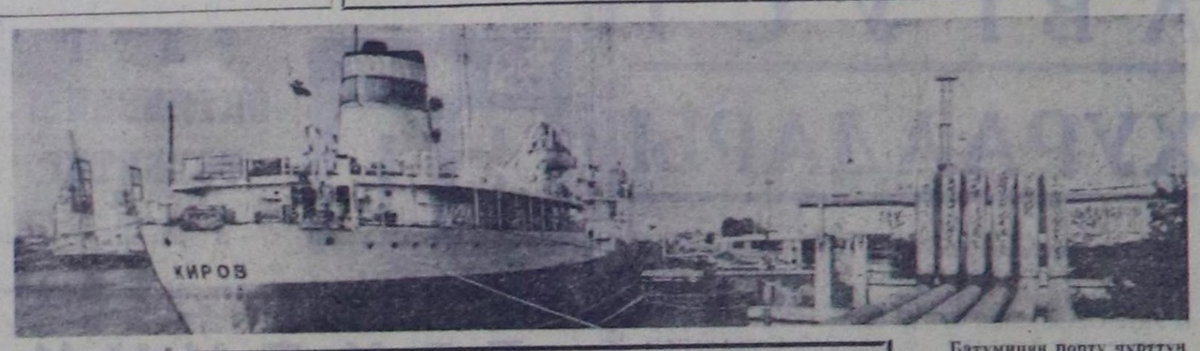

Батуминиң порту чурттун эн-не мурнуу чүгүнде. Оон чүк оорткен теплоходтар янзы-бүрү черлерже хуниуп-не чоруп турар.

ЧУРУКТА: Батуминиң далай портунуң нефть кудар чери.

Н. АНАСТАСЬЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ХООЧУННУҢ ЧУГААЗЫ

Мурнуу-Осетияда бистин чаартыкган крайывыстың символу болу берген хоорайжыгаш бар. Ону Квайси дээр. Үш он чыл ажыг үе бурунгаар эдээнге ук хоорайжыгаш тыптып келген дагны база ынчаар адаар. Далай деңнелиглерден, 1500 метр бедикте, буурул Кавказтың шыышык бажында коргулчун болгаш цинк тывыкчылары чурттап, ажылдап турар.

Квайсиге чаңгыс удаа эвес чораан мен. Келгеш саныма-дээ-ла чаартылгаларга өөрүүр мен. Амыдырал хандырылганын бо комбинады чоокка чечир-ле чок чүве, бо чурттага бажыны база. Ийет, кижи кайгаар-даа чүү боор. Квайсиниң хуниуп-данның өзүп, сайзыран турары ол-дур.

Коргулчун болгаш цинк казып тып турар дагжылар автономнуг областын найыыланыдан дыка ыракта чурттап турар. Олар амгы үеним хоорайында чүве-биле дөмей чурттап турарлар. Квайси—бөгүнгү Мурнуу-Осетияның чечек-келген булуну-дур. Мурнуу-Осетия Совет эрге-чагырганың чылдарында бистин хөй национал дыг Төрээн чуртувустун улустарының, хамыктын мурнунда улуг орус болгаш акы-дуюма грузин улустарның дузазы-биле мурнакчы автономнуг областын бирээзи кылдыр хуула берген.

И. КУЛУХОВ.
1921 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, республика чергелиг персоналдыг пенсионер.

ӨӨРҮШКҮ

Грузин субтропиктериниң плантацияларында шайны массалыы-биле ажаап ап эгелээн. Кахетияның шөлдеринде тараа, Карталинияның садтарында—кат, чимистер ажаап алыышкыны чоруп турар. Кара далайдан Свانетия дагларынга чедир чер болганда ситен кезиишкини изиг түлүк.

Грузия — чаагай хөрзүннүг чер. Чурттун өске районнарынга барык өзүп үнмес ыдыг чимистерни ында өстүрүп, ажаап ап турар. Мээн төрээн республикамда шайны, питрустарны, тунгтарны, виноградты, үс алыр культураларны тарып өстүрүп турар. Бо болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа чамдык культураларын будүрери хол-биле ыдыр ажылдың элээн хөй чарыглалдары-биле холбашкан.

Чижээлээрге, шайны ап көрээлиер даан. Шай дөзүнүң дөрбелчин метр кырында дөрт муң бүрү бар, ынчалзажок оон чүгле эвээш кезин чыгдынар. Хүн ашкыжеге чедир ол чымчак бүрүлерни чыып ап четтикпейн баар болза, эртенге чедир ол өлүгленип када бээр болгаш, оон бедик сорттуг шай белеткеттинмес. Ынчангаш болан көрүүнерден, бо чылын 365 муң тонна «ногаан алдынны» чыып алыр төлээде, чер ажылдыглары кайы хире күжешишкинни үндүрер апаардыр?! Ол хире хөй шайны республика кажан-даа будурбейн келген болгай.

Грузинда виноград шөлү 130 муң ажыг гектар. Виноград шөлүнден чаагай дүжүттү ажаап алыр төлээде, сып бүрүзүн хайгаарап, бүдүн чыл дургузунда ажаар, доңаттан, долудан каракпаар. Гектар бүрүзүнге өртүмаа-биле 3.333 дөс олуртунган турар. Ынчангаш ону ажаап өстүрери амыр эвес, хөй күш цегеттинер.

Чер ажыдыгларның амыдырал-чурттадгазынче күрүне улуг сагыш салыышкынны салып турар. Мээц төрээн суурум Натацеви Колхида чавызаашта турун турар. В. И. Ленин аттыг колхозувус—миллионер, колхоз колдуунда-ла шай, тараа, питрустар, мал ажылының продуктуларын будүрүп турар. Колхоз төвү доктаамал чаартының турар. Ында амыдырал хандырылга бажыңы, универмаг, почта, телеграф, уруглар садтары болгаш яслилер. Культура бажыны, спорт залдары бар. Чоокта чаа көдээ санаторий-профилакторий база ажыттынган. Чаңгыс сөс-биле суурувус—хоорай апарган. Хостуг күш-ажылдың кежин ол-дур. Күш-ажылчы кижи хүндү болгаш алдар-биле бүргеткен деп чүве ол-дур.

С. НИКОЛАЛШВИЛИ.
Махардзе районда В. И. Ленин аттыг колхозтун шай өстүрүкчүзү, ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады.

«МЗИУРИ»—«ХҮННЭЭРЕК»

Пионерлер болгаш школачыларының республика ордудузунуң «Мзиури» дээр ансамбли ГФР-же гастрольдап чоруткан. Бо чогаадыкчы коллектив алды чыл мурнунда тургустунган. Ону «Мзиури»—«Хүннээрек» деп чараш ат-биле адап алганнар. Ында он хардан он дөрт харга чедир чүгле уруглар ойнап, ырлажып турар. Ансамбльдің репертуары дыка солун, школага уруглар өредилгезин «концерт коргузер ажыл-чорудулга-биле» база сырый холбап турар. «Мзиури» хүндүлелди чаалап алган: ансамбль ленинчи комсомол шаңналының лауреаты болу берген. Чоокта чаа «Буратино» деп хогжумнуг шин-биле дыннакчыларны база кәтап өөрткен.

Сураглыг коллективтин «Мзиури» дээр салгакчызы база бар. Алдыдан сес харга чедир бичин музыкантылар, ыраажылар болгаш танцычылар алызында барын боттарының улуг угбаларын салган алырлар. Чоокта чаа ГДР-ге болуп эрткен фольклорлуг музыканың делегей фестивалынга чедишкиниг ойнаанар.

(СЭТА-ның корр.).
Тбилиси.

«Улуг Октябрьның 60 чылын эң бедик чаагай дүжүт-биле демдеглээр!» деп лозун-биле грузин шай өстүрүкчүлери социалистиг чарышты калбартын чорутканнар. Олар күрүнеге 360 муң тонна ажыг сорттуг бүрүлерни чыыр болгаш садарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: Ингирниң совхозунда дүжүттү ажаап турары.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ болгаш Г. ГЕРАСИМИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДАЛАЙГА-ДАА, ДАГЛАРГА-ДАА

Россияның хөжүдаңгай турган кыдыгларынга Совет эрге-чагырганың чылдарында болган чаартылгаларның чайынналчак чижээ Чиатура болур.

Эрткен үүс чылдың ортаа үезинде апаа марганец казып тывар черни ажыткан. Ынчан дагжылар аар-берге байдалга ажылдап турган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бөдүүн будурүлге черинин орнунга бедик механизастаттынган будурүлге чери, грузин аар үлетпүрүнүн чоргааралы—«Чиатурмарганец» комбинат тургустунган.

ЧУРУКТА: «Чиатурмарганец» комбинаттың продукциязын өөрткен эзелчеглиг эшелон.

М. ДАТИШКАШВИЛИНҢ болгаш А. МАЧАВАРИАНИНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Боржоми кашпалдың ийлеринде улуг ғадылар болгаш шивилер, бир-ле чүве таңнылдаан дег, шөлээн база чоргаар тургулаар. «Лаканы» санаторийниң хөй кызыл корпузу база ында бедип үнген. Ук санаторий хары үеге беш үүс кижини хүлээп алыр. «Боржоми» дээр сураглыг, аржаан сувлуг курорттуң базазы көскүзү-биле өскен.

Чай дүжери-биле кады Грузияның чурттаачы чону ийи миллион хире көвүдей бээр, чүге диле бистиң республикага дыштанып дээн кижилер чурттун бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдан чедип келир.

Күрүне болгаш профэвилелдери кадыкшылга черлерин болгаш дыштанылга базаларын калбартырынга база тударынга хөй-хөй акша-хөренгини болгаш материалдыг курлавырларны үндүрүп турар. Сөөлгү беш чылдарда курорт тудуушкуну канчаар-даа аажок калбарган, ындыг калбарышкынны Грузия кажан-даа көрбээн. Ылаңгыя сураглыг Пицунда комплекизин тударынга 30 миллион ажыг рубльди чарыгдаан.

Ажылчы чоннарның амыдыралының байдалын экижиде-ринче угланган хемчеглерни күрүне комплексти баттандырып турар. Ол хемчеглерниң арамдан ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның кадыкшылын камгалаары база дыштанылгалын организастаары чугула черни эзлеп турар. Ажылчы чоннарның амнедир болгаш дыштаныр эргелерин хоойлу ғаугаар боттандырбышаан, Совет күрүне ол сагыш салыышкынны делегейде бир дугаар бүрүнү-биле бодунга алган.

Грузияның чижээ —оон тодаргай херечизи-дир. Шоолуг улуг эвес девискээрлиг республикада профэвилелдеркин барык 70 хире санаторийлери бар. Сөөлгү дөрт чылда республиканың санаторийлеринге, дыштанылга бажыңнарынга, пансионаттарынга, туристи базаларга алды миллион хире кижи чораан.

1980 чылда Грузияга профэвилелдерниң кадыкшылга черлери болгаш туристи албан черлери ам-даа он муң олуттар чедир калбарар.

Э. КАПБА,
Грузин республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң секретары.

● Грузия 700 муң оолдарын болгаш уругларын фронтуже чоруткан.

● 250 муң кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

● 138 дайынчыга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

● Грузияда 70 хире санаторий бар.

● Республикада виноград шөлү 130 муң ажыг гектар.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Олар ам бажыңнарында шагда-ла чеде берген чадавас. Олар дээрге—Тбилисиниң эмчилер билиги бедидер институтунга стажировка эрттирериби-ле Казаньдан, Джамбулдан, Краснодардан болгаш Сонгу Воркуталан безин келген аныяк эмчилер-дир. Өкпе кезиишкининиң айтырыгларының талазы-биле специалистер мээн салбырымга стажировка эрттирип турганнар. Бажан чарлып чоруур үе чедип кээрге, аяк шай ижери-биле оларны бажыңче чалаалым. Делегейде болуп турар бүгү-ле чүвени сонуургап чоруур, шилип алган профессиязынга ынакшылдыг, аныяк-даа, чараш-даа ол кижилерже улуг аларгал-биле көрүп ордум.

Та канчап чүве ийик, 18 дугаар армияның белүк хоочуннарының чуруун аалчыларым көрүп каапты. Бо чылдың май 9-та, чурт Тиилелге хүнү демдеглеп турда, ук чуруукту тыртырган чүве. Оларның эрес-маадырлыг чоруктарын демдеглээн орден-хавыязы хөрек сымас. Келген аалчыларым чуруктан мени дилей-ле бердилер оң.

— Тамара Парфеновна! Ада-чуртун Улуг дайынынга база киришкен силер бе?—деп, олар кайгап ийтирдилер.

Ийет, ында кижи кайгаар, чигзинер-даа чүве чок. Грузия 700 муң оолдарын болгаш уругларын фронтуже аътқарын чоруткан. Олар фашистерге удур эрес-дидим тулушканнар. Чаңгыс чер-чурттугларымдан 250 муң кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан, 138 дайынчыга Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тывыскан. Фронтуже чорутканнарның барык чартык кезин дедир ээп келбээн. Олар бистин улуг Төрээн чуртувустун хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш оон ат-алдары, келир үеже дээш амы-тыныны бергеннер.

Орус, украин, белорус, армян, узбек, казах болгаш өскеда улустарның хөй-хөй хеваженнери ышкаш, эр улус-биле бир дөмей, фашистерге удур тулчуушкуннарга киришкен мен. 18 дугаар армияның хүрээлеңинге турган, тулчуушкунга эң баштай киришпитим. Ук армияны мээн чаңгыс чер-чурттуум генерал К. Леселидзе командылап турган чүве.

Албан эрттирип турган госпиталым Новороссийск чоогунда «Биче черниң» камгалакчыларының аразынга 81 хонук турган. Кончуг берге байдалдарга ажылдап турган бис. Ынчалзажок госпитальдың ажыллакчылары эвээш эвес чүүлү кылганнар. Эмчилер балыгланган үүс-үүс кижилерниң байдалын чугээртедип, үүс-үүс кижилерниң амы-тынын алганнар. «Биче черниң» камгалакчыларының аразынга ийи чартык ай дургузунда турган үем—мөнгө аспирантура болгаш докторантура эрткен чүве-биле дөмей болган. Балыгланган кижи бүрүзүнүн амытынын алыр дээш демисежип турган бис. Кижилер мурнунга эмчи кижиниң харыысалгазының кайы хире улуун аная бир дугаар ожаап билгениниг-даа чадап чок.

Төрээн чурт мээн күш-ажылымны бедии-биле үнелеп көргеш, ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Ол шаңналдарның аразында—Сонгу-Кавказ фронтунуң Шерег чевулелиниң хүндүлел бижин бар. Ол мөнгө дыка эргим. Ону мөнгө 18 дугаар армияның политкилдизинин начальниги турган Леонид Ильич Брежнев тывыскан.

Бистин армиявыска эш Л. И. Брежневтин эрес-дидимин, шинтирлиин, кезектер болгаш белүктер командирлериниң база дайынчыларының дугайында оон сагыш човаашкынын кижи бүрүзү билир турган.

Тайбың үеде-даа чиик орук дилевээн мен. Грузияның ыраккы даглыг районнарынга эмчи болуп хөй чылдарда ажылдадым, аспирантурага база өренип турдум. Ам институтта килдис эргелекчилеп турар мен. Медицина эртемнериниң доктору ат мөнгө хөйну хүлээдирип турар.

Аныктар-биле ужуражылгаларга бо-ла баар мен. Бодумнуң дайынчы эткен оруумнуң дугайын, дайынчы эш-өөрүмнүң дугайын чугаалап бээримге, олар дыка-ла сонуургаар-дыр.

Аныяк оолдар, кыстарны Төрээн чуртунга бердинген кылдыр кижизидери—бистиң база бир хүлээлгевис.

Т. ГОТУА,
эмчилер билиги бедидер институттун килдис эргелекчизи, медицина эртемнериниң доктору.

Чаа Конституциянын төлевилелин республиканын ажылчыларынын деткип, чугаалажып турарынын дугайын «Шын» солунлан номчуп, совет кижилер-биле бир дөмей, өөрүшкү-маннайымны илередиксен тур мен.

Эрге-шөлөө чок, хөлечик араттың уруу мен ам Октябрь революциязынын ачызында хөй уругларлыг дээш күрүнеин материалдыг дузазый ап, нам, чазаамга чоргаарланып чурттап чор мен. Мен 12 уругларны төрээш, кижизиткен мен. Шаанда шагда ынча хөй уругларны азырап, өстүрери-даа берге турганы билдингир. Амгы үе-даа магалыг-дыр. Иечашты камгалаар дээш күрүне хүн бүрү сагыш салып, хөй акша-хөрөнгүни үндүрүп турар. Иелерге бөжуур мурнунда база бөжаан соонда узун хуусалыг шөлөөни берип, ооң төлевирин 100 хуу төлеп бээр. Чаш уруг немежип кээрге-ле, сүт аймалдан тускай кылып каан чемнерни берип, ооң арыг-силиг ясли-садка кижизидип өстүрер дээш-ле бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны чаштарга тургузуп берип турар-дыр. Алдын Хоойлунун хе-

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

МАГАЛЫГ-ДЫР

релинге амыдырап, чурттаар аас-кежик менээ таварышканынга хуумда көнчуг-ла өөрүп чоруур мен.

ССРЭ-нин хамаатылары уруглар кижизидилгезинин дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээр, социалистиг ниитилелдин төлептиг кежигүннери кылдыр өстүрер хүлээлгелиг деп чаа төлевилелде айыткан. Ада-ие бүрүзүнүн хүндүлүг хүлээлгези болур ол бедик харыысалганы Алдын Хоойлуда айытканын көнчуг чөпсүнүп, деткидим. Чамдык ада-иелерде уругларга каас-шиник, чараш идик-хеп кедирип, күзээни-биле акша-көпеекти чарыгдадырындан ынай чүү херек боор дээр хөөннер бар. Уругларны арыг-силиг, чараш хепкерери чугула болбайнаан, ол идик-хепти бүдүрининге чеже кижиниң күжү, билиг-мергежили чарыгдаттынганыл дээн ыщкаш тайылбырны оларга бичиизинден кылып, эт-сеп, акша-көцеекке камныг, мөзүлүг, төлептиг кижилер кылдыр кижизидери көнчуг күзенчиг. Ниитилелге төлептиг кижилерни өстүрүп, кижизидип турар ада-иелер ылангыя кижизидилгеге частырыглар кылбас дээш оралдашса эки.

Пенсия үнерим мурнунда үр үеде ясли-сад эргелекчилеп ажылдап чордум. Ооң-биле калы бодумнун уругларымны база өстүрүп келдим. Бистер уругларывысты ажылгыр, төлептиг кижилер кылдыр кижизидер дээш бүгү-ле күжүвүстү үндүрүп келген бис. Шынап-ла уругларым эртем-сургуулду-даа чедип алдылар. Олар дээш чеме сес-даа дыннавадым. Ооллардым Петя — Совет ажылында, Наксыл-оол — Тес-Хем райкүүскомнун көдээ ажыл-агый эргеледнин кол зоотехниги, кыстарым Тамара — бухгалтер, Зина — хеп быжыкчызы, Лора — Кызылда карак эмчизи, Варя — Кызыл гостиницазының эргелекчизи, Клара — ясли-садта кижизидикчи болгаш ооң өскелери-даа улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап чоруурлар. Уругларым уруглары 25 кижи четкен. Оларның 13-жү ооллар, 12-си кыстар. Ажылдап-даа турзумза хостуг, чайлыг үелеримде уругларым уругларын база азыражып, каравтажыр-дыр мен. Бо чаштарның келир үеэ дээш кырган-ава мен база харыысалгалыг болур ужурлуг мен. Совет Хоойлунун ачызында аныяк кижилер ортумак, дээди дээш кандыг-даа өөредилге черинге өөренип, эртемни чедип ап турарының чижээ чангыс бистин өг-бүлевистен безин көстүп турар-дыр.

Совет кижилер назылап кыраанда материалдыг хандырылганы алыр эргени Үндезин Хоойлунун төлевилелинде магадылап турар болгай. Бодум база күрүнеден пенсия ап турар мен. Ынчалза-даа анаа олурып шыдавас кижи болдум. Пенсиялап үнген соонда столоваага-даа ажылдап турдум, ам таныныыдан тур мен.

Кандыг-даа ажыл харыысалгалыг. Назы дегүй-даа берзе, кижи кылган ажылынга негелдедиг болза эки. Октябрь революциязы-биле чажыт, ам 60 хардаар мен. Бүгү совет кижилер Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш күжениишкиннинг ажылдап турар болгай. Ынчангаш мен база аная бичии-даа болза үлүг-хуумну хире-шаам-биле киирзе дээш кызып ажылдап тур мен.

Совет кижилер, бистерге, ажылды туралааны-биле шилип алыр эргени берип турар. Ынчангаш аныяк-даа, улуг-даа, пенсияда-даа кижилерге таарыыр ажыл-ла хөй. Ажылдап шыдаар хамааты бүрүзү таарыыр ажылга ажылдаан турары кол хүлээлге. Ажылдан оспаксыраар кижилерге кеземче хөрээн онаар, оларны шынгыы контрольга алыр деп эш-өөрүнүн саналдарын деткиир-дир мен.

М. БАЛЫМА.
Маадыр-ие.

Кызыл хоорай.

советтер алыдыралы

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советинин он алдыгы чыыжының ийиги сессиязы болуп эрткен. Чуртталга-коммунал бүдүрүлгелериниң кышка белеткелиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны ацаа чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди хоорхүүскомнун даргазының бирги оралакчызы Ю. Ф. Рязанов кылган.

Республика найысылалының чуртталга-коммунал ажыл-агыйы чыл келген тудум-на өзүп турар. Онгу беш чылдың эгезинден бээр 14 хөй квартиралыг бажыннар ажыглалга кирген, ында 630 өг-бүле чурттап турар. Амгы үеде хоорайның чуртталга фондузу 6800 бажын ашкан азы 500 мун дөрбелчин метр шөлүг 15 мун квартира бар. Сөлгү чылларда чуртталга бажыннарын чаагайжылы кылган, чурттаарынга дыка таарымчалыг болу берген. Чуртталга шөлүнүн чеден ажыг хуузу суг, канализация, газ, төп одалга-биле хандырылып турар. Хоорайда чунар-бажыңдар, хеп чуур черлер, гостиницалар, янзы-бүрү мастерскаялар болгаш өскедаа коммунал-амыдырал хандырылганың тудугларының саны хөй. Чурттакчы чонга коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ачы-дуза чедирилгезинин хемчээли чылдын-на өзүп турар. Бо сан-чурагайларны илеткелчи илеткелинге адаан.

Хоорайның чуртталга-коммунал бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш чыл эгезинден бээр кызымак ажылдап келгеннер. Ылангыя чуртталга-коммунал бүдүрүлгелерин кышка эки белеткәринче кол кичээнгейни салып турарлар. Ооң түпнелинде бо талазы-биле эдээн ажылдар кылдыныгының сессиягa демдеглээн.

Бо чылдың эрткен чеди айларында чуртталга бажыннарының капитал болгаш аарсаар септелгезинге 300 мун ажыг рубльди, коммунал ажылагый объектилерге 325 мун рубльди чарыгдаан. Ийи дугаар бажың эргелели (эргелекчизи Г. Н. Тарасова) эки ажылдап турар. Бажыңнар септелгезинге көрдүнген акша-хөрөнгүни чөп ажыглаан, кылган ажылдарының шынары багай эвес.

Котельнааларның, чылыдылга пунктуларының, коммунал ажыл-агый черлериниң бүдүрүлге бажыңнарының, инженер коммуникацияларының кышка белеткээр ажылдарының кол-колу кылдынган. № 12, 187 кварталдарда, Кызыл партизан кудумчузунда № 28 болгаш өске-даа объектилерде чуртталга бажыннарының котельнааларының капитал болгаш аар-саар септелгелерин кылыры уламчылавышаан.

Хоорайның коммунал ажылагый черлериниң ажыглалын эжиждер, кудумчуларны, оруктарны, бажыннар девискээрлерин чаагайжыдар, чонун хандырылгазының деңнелин бедидер талазы-биле ажылдарны чорудуп турарын сессиягa айыткан.

Чуртталга-коммунал бүдүрүлгелериниң кышка белеткел ажылдарында чамдык кылдынган чүүлдер-биле чергелештирүүг четпестер барын илеткелчи, санал берген депутаттар белгаш өскелер-даа чугаалап, ханы анализин бергеннер.

Хамыктың мурнунда чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинде четпестерни шүүмчүлээн. Найырал кудумчуунда 37, 39, 45 дугаарлыг бажыңнарны бо чылдың эрткен чеди айының дүргүзүнде септеп келген. Ажылды дүргедириниң орнунга бо бажыннарга ажылдап турган бригадаларны июль 15-тен эгелеп өске тудугларже чорудупкан. «Тыва септелге тудуг» трестин септелге-тудуг эргелели бажыннарның-септелгезин дүргедир хемчеглерин алыр үе келген.

Бирги, үшкү бажың эргеледдери (эргелекчилери В. П. Чихачева, Т. А. Пусь) бажыңнар септелгезин узамдыктырып, ону чогуур хуусаазында доозар организастыг ажылды кошкак чоруткан. Хөй квартираларлыг чуртталга бажыннарының подъездилерин, кирер эжиктерин болгаш өске-даа черлерин септээрин көнчуг ооҗум кылып турар. Подвалдар чылыгларынче ам-даа эгелеп кирбээн. Чедир кылдынмаан септелгениң уламындан кышкы үеде хөй чылыгны чиирип, аная чарыгдал көвүдеп турар.

Одалга сезону эгелээже чедир котельнааларны, чылыдылга пунктуларын болгаш сеткилерин септеп, кылыының улуг хемчээлдиг ажылы планнаттынган турган. Бо айтырыгларны шиитпирлээринде ам-даа чедир кылдынмаан түүлдер болгаш четпестер бар. Кызыл ажылдаар ужурлуг чамдык котельнааларның септелгези доозулбаан. Хөй бажыңнар одаар 24 дугаар кварталдың котельнаазы септеттинмээн. Чуртталга бажыннарын чылыды одаарынга, коммунал ажыл-агый черинин бүдүрүлгелериниң өзө котельнааларның туруушкун чок эки ажылдаарынга одаар хөмүр-дашты четчиря-биле дужүрүп алырынган дыка хамааржыр. Үш айның одаар курлавырын чанынга дужүрүп алыр ужурлуг. Ындыг турбуже бо хүнге чедир бир айның курлавырын безин сөөртүп алган чер чок. Котельнааларга ажылдаар кижилерни четчелеп алыр хемчеглерин мынчага чедир албайн турар. Ажылдаза чогуур 53 одаачының түгле 15-жи бар. «Водоканал» эргелелиниң, «Тыва коммунпергонук» ажылында четпестерни сессиягa база шүүмчүлээн.

Хоорайның чуртталга-коммунал бүдүрүлгелериниң 1977—1978 чылларда кышка белеткелиниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган. Бүдүрүлгелериниң, септелге организацияларының болгаш бажың эргеледдериниң удурүкчулары кышка белеткелди чогуур үеэ-зинде хынамчалыг чорударын ында айыткан.

Сонгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында хоорай Советинин күүскомунуң секретары Е. В. Мосийконун илеткелин сессиягa дыннаан болгаш бадылаан.

Т. ХЕРТЕК.

делегей болуушкуннар — **тайылбырлал бо хүннерде**

СОВЕТ ЭРТЕМ-ТЕХНИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылтарангай чедиишкини—«Арктика» деп атомнуг ледоколдуң Сонгу полюсче төөгүлүг походу—бүгү делегейге улуг сонуургалды болдурган. Эртемнин ол маадырлыг чоруу Арктиканы улам ыңай шинчилеп көөрүнге болгаш шингээдип алырынга улуг ужур-дузалыг болур деп, хөй-хөй чурттарының парлалгазы база эртемденнери демдеглээн. «Арктика» деп ледоколдуң походу болза совет корабль тудуушкунунун техниктиг күчүзүнүн. Совет Эвилелинде эртемниң база техниканың хөгжүлдезиниң бедик деңнелиниң херечизи болур деп онзалап демдеглээн.

ОТТАВА. «Арктика» деп атомнуг ледоколдуң Сонгу полюска четкени болза Арктиканы шингээдип алырының бүгү төөгүзүнде совет эртемниң болгаш техниканың деңнежир чүве чок тиилелгези болур деп, «Газетт» солун бижээн. Кижи төрелгетеннин төөгүзүнде эн-не баштай атомнуг совет ледокол Сонгу полюстун географтыг точказынга четкен. Амгы үеге чедир ону кым-даа кылын шыдаваан. Сонгу полюска ледоколдун четкени Арктиканы улам ыңай шинчилеп көөрүнге болгаш шингээдип алырынга улуг ужур-дузалыг болур.

ОСЛО. Сонгу полюсче эртер дээн мурнунда турган бүгү оралдажыышкыннарга дегөөрге «Арктиканың» походу тоолчургу ышкаш сагындырар-дыр деп, Норвегиянын полюс институдунун директору Туре Елевик медеглээн. Ынчалза-даа ол чорук Арктика районнарын өөренип көөр талазы-биле совет эртемденнериң болгаш далайжыларның үндүрүп келген күжениишкиннериниң алыс түнелі болур.

ЛОНДОН. «Сонгу полюстун географтыг точказынга далайга эжиндириишкиннин бүгү төөгүзүнүн дургузында «Арктика» деп ледоколдун четкени совет эртемнин кайгамчыктыг тиилелгези болур» деп, Арктика шинчилелиниң британ институдунун директору Ричард Лоус медеглээн.

СОФИЯ. Сонгу полюсче «Арктиканың» походу делегей океанының чажыттарын ажыдарынче база бир улуг базым болур. Совет ледоколдун төөгүлүг эжиндириишкини Арктика дугайында бистин билиивисти калбартырынга, ооң курлавырларын кижиниң чаагай чорууна ажыглаарынга дузалаар. «Арктиканың» походу болза совет эртемнин болгаш техниканың чайыныанчак чедиишкини болур деп, далай шинчилелдериниң болгаш океанологияның эртем институдунун директору З. Белберов медеглээн. Ол чорук социалистиг тургузугнун эртемниң мурнунга ажыдын берген кончуг улуг аргаларының дугайын херечилел болур.

СТОКГОЛЬМ. «Арктика» деп совет ледоколдуң Сонгу полюска четкени совет болгаш делегейнин далайга эжиндириишкининин төөгүзүнде улуг болуушкун болуру чигзиниг чок деп, швед эртемден, энергетика болгаш экология институдунун профессору Л. Кристоферссон медеглээн. Делегейниң ол кезээнге кижилер шаг-үеден бээр чедерин чүткүп чораан. Оларның ол үзели ам боттанган — амгы үеге чедиз суг ырынга эштин чоруур чаңгыс-даа судпонун четпээн черинге «Арктика» деп атомнуг күчүлүг ледокол чедер аргалыг болган. Сонгу полюстун районун тайбын сорулгага шингээдип алырынга совет ледокол шылгарангай базымны кылган.

«Арктика» болза чер бөмбүрээнин дүндүүнге кижини төөгүде эң-не баштай чедирген корабль болган деп, «Свенска дагбладет» онзалап демдеглээн. «Арктиканың» походун «совет эртемниң болгаш техниканың төөгүзүнде улуг болуушкун болган» деп, «Дагенс нюхетер» адаан.

БОНН. «Далайга эжиндириишкинния төөгүзүнде эң-не баштай моңге доштарга орук ажыттынган болгаш Чер өзээнин эң-не сонгу точказынга четкен» деп, «Нойе Рур-цайтунг» демдеглээн. «Совет ледокол Сонгу полюска четкен суг кырынга эштин чоруур эн баштайгы судно болган» деп, «Вестдойче Альгемайне» солун айыткан. Совет суднонун экипажы Сонгу полюстун эң ыракты географтыг точказынга ССРЭ-нин сүлдезинин чуруун чедирген деп, «Франкфуртер альгемайне» онзалап демдеглээн.

ПРАГА. Космосче орукту совет эртемденнерин баштай ажыктаны ышкаш, ам Европадан бөза Азиядан эң кыска орукту ажыдарынче чаа чугула базымны олар кылган деп, «Руде право» солун бижээн. Ол болза совет эртемниң болгаш техниканың чедиишкининин база бир херечиза болур.

РИМ. Кижи төрелгетеннин үзели боттанган. Совет ледоколдуң чедиишкини Европа, Азия болгаш Америка аразында далай оруун практика кылырга шингээдип алырынга чаа аргаларны ажыткан. Ол болза полюс төөгүзүнде Совет Эвилелиниң тургускан ийи дугаар рекорду болур. 40 чыл бурунгаар совет ужудукчулар Чкалов болгаш Громов Сонгу полюсту таварты ужудуушкунну эң-не баштай боттандырып чоруткан деп, «Репубблика» солун демдеглээн.

Совет далайжыларның болгаш эртемденнерниң ол чедиишкини болза Сонгу Доштут океанның сугларынга эжиндириишкиниин төөгүзүнге чугула базым болур болгаш практиктиг улуг үнелиг чүүл болур деп. Туринин «Стампа» солуну бижээн.

ЛИССАБОН. «Арктика» деп ледоколдуң походун Арктиканы шингээдип алырынга совет улустун чаа маадырлыг чоруу, совет эртемниң болгаш техниканың улуг чедиишкини. совет кижилериниң шылгарангай тодаргай сорулгалыг болгаш шудургу чоруунуд чижээ болур» деп, Лиссабонун «Диариу ди Лижбао» солуну бижээн. Полярниктерниң болгаш далайжыларның шаг-үеден бээр күзели боттанган.

«Арктика» деп ледоколга полюстун совет экспедициязының төөгүлүг чедиишкиин делегейниң далайга эжиндириишкининин шылгарангай чедиишкиннериниң чыл демдеглелиге эң-не чайыныанчак ярыннарын бирээн болуп кезээде артар деп, «Диариу ди Нотисиаш» солун онзалап демдеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. «Арктика» деп ледоколдуп походу совет корабль тудуушкунунуң техниктиг күчүзүнүн болгаш сайыраргайының, доштар аразынга эжиндириишкинин эртем-техника болгаш башкарылга талазы-биле хандырылгазының бедик деңнелиниң базы совет ледоколдуң экипажының дуржулгазының, мергежилиниң болгаш маадырлыг чоруунун дугайын херечилеп турар деп, «Хельсингин саномат» солун демдеглээн. Ол эжиндириишкинин далайжылар, эртемденнер, ол эжиндириишкинин хандырган албан черлери ам болур юбилейге — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга турасказткан.

(СЭТА).

«КҮШ ЧЕТТИНМЕС ЧАРЫГДАЛ»

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Уламна хөй санныг американнарга медицина хандырылгазы «күш четтинмес арга чок чарыгдал» болуп бар чыдар. Сөлгү 20 чыл дургузунда американнарның медицина дузаламчызынга үндүрер чарыгдалдары барык-ла 10 катан өскен болгаш эрткен чылын 140 миллиард доллар четкен деп, «Ю. С. Ньюс энд уорлд рипорт» журнал херечилеп турар.

Эмчиниң дуза чедиргени, эмнер өртээ дээш бээр төлевир доктаамал өзүп турар. Түгле чаңгыс эмнелге орну дээш хүннүң-не 200 доллар төлөөр ужурга таваржып турар. Ындыг улуг нарылганы түгле бай-шыдалдыг американнар төлеп шыдаары биллингир. АКШ-тың ажылчы чоннарының хөй миллион массаларын ап көөр болза, аарыг оларга канчаар-даа аажок улуг өрейи онаар, американ ажыл-ишчиону төлөөри-биле сан-хөө кулданыышкынына таваржыр.

Эмнелге черлери болгаш медицина ажылдакчылары колдуунда-ла улуг хоорайларда база оларның чоок-кавызында медицина хандырылгазын төлеп шыдаар хөрөнгүлүг кижилер чурттап турар черлерде мөөнеттингеп. Ынчаларга хоорайның петрлер, пуэрториканнар, өске-даа национал бичебуурай улустарның төлөөлекчилери чурттап турар черлери эмчилер болгаш эмнелге чок артып турар. Чер аразының ыраа медицина дузаламчызын чогуур үеэзинде көргүзеринге бергедээшкинни таварыштырып турар, көдээ черлерде байдал база-ла ыңдыг болуп турар деп, «Нью-Йорк таймс» солун айыткан.

ККП-НИҢ XI СЪЕЗДИЗИ

ПЕКИН. (СЭТА). Августун 12-ден 18-ке чедир ККП-ниң XI съездизи болуп эрткен дээрзин чугаалап турар информастыг дыннадыгны август 20-де ында парлап үндүрген. Съездиниң хүн чурумунга үш айтырыг кирип турган: Төп Комитеттин политиктиг отчёду, ККП-ниң уставынга өскерилгелер болгаш Төп Комитетти соңгууру. Бирги айтырыг талазы-биле Хуа Гофэн, ийиги айтырыгга—Е. Цзянь-ин илеткел кылган.

Съезд киргеп илеткеддерни чүүлдүг деп көрген болгаш «дөрттүн болуун» буруу шапканың бадыткаан.

ККП ТК-ның чаа составын соңгаан.

Дэн Сяо-пин түннел сес чугаалаан.

Съезд маонсчи дозуннарның адаа-биле болуп эрткени информастыг дыннадыгдан көстүп турар.

Бөгүн—румын улустуң национал байырлалы

Август—Прахованың кежиктиг сылдызы

Румынияга август—изиг ай. Ынчанмыже ону үжен ажыг чыл иштинде зас-кежиктиг ай деп база адап турар. Ол базала үндезин барымдаалыг. Чогум-на ынчан, 1944 чылдың августа, чург бодунун төөгүзүнде эң-не бак арынны баладыр шыйып каапкан—ол фашизмден хосталып үнген. Бодунун күчүлүг согуушкуннары-биле тиилелгелиг Совет Армия фашистиг шериг машиназын чуура шаап турган. Ындыг согуушкуннарның бирээзи Яссы-Кишинёв операциязы болган. Кулдандырган румын улуска ол амытының камгалалы болган.

Бистин чугаавыс акы-дунма Румынияның хосталган хоорайларының бирээзи—Плоештин дугайында, ооң берге болгаш аас-кежиктиг салым-чолунун дугайында болур.

Плоешти—Прахова үездинин төвү. Бөгүн ол үезд 1948 чыл-биле деңнээрге беш катан хөй нефтини тып турар, нефть-химия продуктуларын бүдүрерин 70 катан, машиналар болгаш дерилгелер бүдүрерин 50 катан көвүдеткен. Румынияның амгы, алдыгы беш чылының төнчүзүнде үездинин нинити үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 44 миллиард деп чедер, 1965 чылда турганындан 4 катап улуг болур.

33 чыл мурнунда, 1944 чылдың августа, Плоештиге дары болгаш карък чыды колдаан, үлетпүр күчүзүнүн 85 хуузу дайынга чок кылдырган турган. Ынчанмыже удаваанда хоорайга, харын бүгү чуртка, тудуг ажылдары хайнытып үнген. 1945 чылдың май айдала Плоештиниң нефтижилери тывыжын аажок көвүдеди берген.

Шак бо ханы өскерлиишкиннер чоннуң күзел-соруунун делгемчип калбарганынын, ооң күжүнүн дугайын херечилеп турар-дыр деп, ынчан чартык чыл болганда ол черниң журнализи Ион Григореску бижээн.

Бөгүн Румынияның чоргаарланып турары ол социалистиг чаа чүүлдү Коммунистиг партиянын ёзугаар 1944 чылдын августун соонда тудуп эгелээн эвээш эвес кижилерни алан болур. Олар болза «Вега» заводта Д. Георгиу, Май бирги аттыг заводта Н. Лисовский болгаш Д. Драгомиреску, «Теленженде» 1948 чылдың июнь айда, национализация болганының даартазында нефть арыглаар заводтуң директору кылдыр томуйлаткан М. Стан болгаш ооң-даа өскелер-дир...

Ам Плоешти түгле нефть болбаазырадыр үлетпүрүнүн төвү эвес харын нефть дерилгези бүдүрининиң, нефть-химияның болгаш энергетиканың төвү база боп турар. Чижээ, бо чылын бодунуң чаарби беш чылын демдеглээр Май бирги аттыг заводта дайын сөөлүндеги үсниң дургузунда нефть тынар установкаларның 30 янзы хевирлерин шингээдип алган. Черниң ханы «дувунче» 10 мун метр кирип шыдаар Ф—400 болгаш Ф—500 деп установкалар бүдүрүлге коллективинин чоргааралы болур.

1944 чылда крайның түгле ийи көдээ суурунга электри бар турган, ынчанмыже ону ол суурлар бүрүн электрижиттинген деп санаар арга чок турган. Амгы үеде 360 суурлар бүрүн электрижиттинген.

Партияның үезд комитединге болгаш мээн барып четтикеним бүдүрүлге черлерининг мөнгө онза чугула деп чугаалап турганы ийи чүүлдүн дугайын доктаап тайылбырлаваа болза, Прахова дугайында чугаа долу эвес болур ийик. Ол үнелеп четпес дузалын ынчаар билип турарлар. ССРЭ-ден чаалар болгаш байыр чедирген телеграммалар барып турар дыка хөй бажыңнар хоорайда болгаш үездиде бар, румынлар өөнүктерининг чүректиг алыс ханызындан өөрээн сеткилдиг харыыларын чорудуп турар. Ол найырал дайын сөөлүндеги бштайгы чылларда, совет болгаш румын специалистер болгаш ажылчыннар хол-холундан туттунчун, эгиннерин дээштирип алгаш, ажылдап, дайынга үреткен ажыл-агыйны катап тургузуп турган үеде төрүттүнүп тывылган. Оон соонда «Бразь», Май бири аттыг заводтар найыралдын болгаш кады ажылдажылганын бир янзы тураскаалдары болу берген-нер. Ол калы ажылдажылга уламчылавышаан.

Румынияга август изигиниң айы. Праховада, бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, ону аас-кежиктиг ай деп база адап турар. Ол үндезин барымдаалыг. Оон херечизи—социалистиг ханы чаартылгаларның 33 чылы-дыр.

Е. РОМАНЧУК,
(ПМА-ның бодунун корр.).
Бухарест.

Плоешти—республиканын улуг үлетпүр төвү. Ында чуртталга-дуун калбаа-биле чорудуп турар.
Аджерпресс—СЭТА-ның фотозу.

ИНЖЕНЕР СЕҢГИН

Инструктор дарга Сеңгиннің эктип часкагылаан:

— Эр-хей-дир, тайганың адын сыкпаан-дыр!—деп, баштактанып мактаан, уламчылаан:—Сени дың ийи хады аразында аза бээр мугулай кижи кылдыр санавайн-дыр бис. Ынчалда-даа частырыыны бодун эскербейн турарыны билип кааптывыс. Карааның даштында шырыңмаланчак хавыың ажыдын берээли бе?

— Ынчап-ла көрүнер, эргим эштер «эмчилер!»

— Сен элекке хүртеңневе, хүртеңневе! Базаарда тоорук садыглаан кадайлар эвес-тир бис, күрүне ажылдакчылары-дыр бис. Четпестеривисти арыннарывыска удур-дедир соглежир ужурлуг бис. Аная белен сен бе?

— Белен мен, даргалар!

Обком инструктору дарга тлалайын таккылатпыңаан:

— Сес бүрүзүнге шаагар халаптыг тол-дүр аа бо!—деп чарбыттынгаш, айтырган: — Чугаалажыр бетинде сээн аскың-сөзүң дыннап албааже хоржок эвес чоове?

Байдалды кысказы-биле илеткээш, Сеңгин мынчаар дооскан:

—... Амдыгыында черле ынчаш малгашка дүшкен аътыг бүдүрүлге чүве бо. Кудруундан көдүрүптерге сегели кадалы бээр, сегелиңден көдүрүптерге бел-кежин кадалы бээр, ынаар-мынаар маңнаар дээш шуут могүдеп тур мен...

Профсвилел обкомунуң даргазы, мынчага чедир ыыт чок олурган чолдак ак кижи ам-на чугаага киржи берген:

— Быра чокка ол аътты чиндинээштен ушта соп шыдаваскеп.

Сеңгин аная бардам харылаан:

— Шыдаар мен! Домей-ле ушта соп эккээр мен!

— Эх, эртпр мактанышта берди!—дээш, ол дарга Сеңгинни сургаал:—Билип ал, даңгаар-ла кара часкаан ыырбаңнаар болзукла хей-ле, чүү-даа бүтпес. Хой-шиты организацияларыңа даңыр хөрек. Быраң ол-дур!

Сеңгин доп-дораан шорлуктуг айтырыг салган:

— А чок чүвешин чүзүнге даңыр кижи мен?

Обком даргазы бажын чайып-чайып чемелеп соглээн:

— Эх, халак, ам база хүртеңней берди, хайлыг эрни! Тургузуп аар ышкажыгай, эш Сеңгин, тургузуп аар...

Сеңгин улам-на чөрүүлеп:

— Харын силер тургулуп берикер!—дээш олурупкан. Даргалар дыка үр каттырышкаш, адак сөөлүнде:

— Сени кончуур дээш эвес, а дузалажыр дээш келдивис ышкажыл. Аалчыларың мурнунга чараа-чечензиг чаңың коргетпейн корем — деп дилээшпер.

— Кел дивээш аалчы татар кижиден дора—деп, Сеңгин баштактанган. Борта үжелээн каттыржып-каттыржып, найыраддажып алганнар. Даргаларның келгениңге Сеңгин иштинде бүдүү аажок амыраан. Оларның дузазын ажыглаган шаанда чорутпас деп шинтпирлеп алган...

Даргалар бүдүрүлге-биледаа, суур-биле-даа, чоң-биледаа хандыр танышканнар. Үшкү хонуунуң кежээзинде отчёт-соңгулдалыг хураллар чыылдыргаш, партия болгаш профсвилел эге организацияларын тургузуп кааннар. Партия хуралынга Сеңгиннің адынга шүгүмүлел болган. Коммунист Сара Кыштымова бодунуң саналынга мынча дээн:

— Эш Сеңгинде кижилерни өөр чылгы баштыңы дег ажылаар, даан-на бөле хавырар, эдертир, сывыртаар чаң бар. Мен бодаарымга ол шын эвес...

Деннелгени колдуунда-ла чөптүг деп хүлээн алаа-даа, Сеңгин удурланып үнер часкан. «Хажыгыыдан хайгаараакчы халыыр-карапы безин чаңдыр көрбес» суг-суг дигилээш, үш-үдүрүмнеп бар чорда, обком инструктору опу үзе кирип каапкан. А хурал соонда конторага келгеш, эш хуузу-биле мынчаар сургаан:

— Шүгүмчүлел таалаңчыг аялга эвес болбайн аан, ынчалза-даа ону дыннаар херек, Оолак Кенденович. Шүгүмчүлелдің изиг чалынынга ариың марчиг кызыл-даа апараа, чаршың аразын кымыскаактар мырган ышкаш ажыңайныдаа берее, бажың дүгү адыйын туруп-даа келее, дыннап-ла, дыннап-ла олур. Кулактарын кызыткан, дылын бектеңкеш дыңна! Кеззеде ыяк сактын ал: алдыыртан өрү оскээн шүгүмчүлел ен-не күштүг болган шыныг боор чүве эвеспе. Хат чокка сиген бажы шимчевес дээрзин утпа! Кыштымованың саналындан бодунга ажыктыг түннел кылыр туржук, харын тенек оолдар дег удур даңынайнын каңчаарың ол? Макар Нагульновтуң аажызы амгы үедеги дээди эртемниг инженер коммунист Сеңгинге көңгүс таарышпас болдур ийин, өңнүк! Бичии-ле чүведеп сырташ кыныы, отка каапкан сиир дег дырыжаңайып чоруур болзукза хоржок! Мээң бо чугаамны каңчаар билдин чээ?

Ийинче көрүүп олуруп-олуруп, Сеңгин харылаан:

— Менээ хелемечи херек ышкаш-тыр, даргам...

— А-ха, чоннээрешпес түвен бар-дыр аа?

— Бар.

— Ынчаарга ооңну то каг че!

— Кым-даа, чүү-даа каңчан турза, тейиң кырыга дешкилежип-даа турза тоова, хүлүп каан молдурга дег караан аларанадып чыт дээпнер ол эвес ыйнаан.

— Чок, ынчаар черле бодава! Өске кижи аскы дуй шаппа, бодун аскың кактырба дээним ол. Буруулуг болзунарза билип, актыг болзукза шынзыт дээним ол. Сээң хүлээлгеп маргыжарыңда эвес, тайылбырлаарында дээрим ол. Шыдыраачының сорулгазы — удурланыкчызының чазыын ажыглаан матка кагарында, удуртукчунуң сорулгазы — кижилерниң частырыгларын эдипчазап башкарарында дээрим ол. Ам айтырыг бар бе?

— Чок...

Сеңгин ам-даа аныяк, изиг улуг тура база бар кижи-дир деп, обком инструктору тодараткан. Бир эвес оон аажычанында үндүрүк-киирик чоруллээлерин дескилеп хоюглай хаарыылдан кааптар болза, Сеңгинден ёзулуг удуртукчу үнер-дир деп, хоочун партия ажылдакчызы билгеп...

Даартазында Сеңгин даргаларны чаа аэродромга барып үдеп каан. Байырлажып тура обком инструктору дарга Сеңгинге:

— Боргүнче маска-биле каргарга, улам хандыр кадалыр шопту ышкаш бол!—деп баштактанып чагаан.

—Киир долгаарга улам дыңзыыр эвриил ышкаш бол!—деп оскези немээн.

Хүндүлүг аалчылар аттанган, оларның соон дарый Сеңгин чаа аалчы утпуп алган. Кым деп бодаар силер чээ...

* * *

Шынап-ла кым деп бодаар силер чээ? Жмак-тыр ийин, Жмак. Эпирги ояар пайысылалга чартык ай ажыр тургаш, чаа өөстүп келгени ол-дур. Самолёттан дүшкен дораан Сеңгинде-ле барган:

— Олег Кенденович, танцыла, танцыла!..

Демгизи удур халдаан:

— Сеп кайнаар тоган чордуп, тайылбырла!—дээш турупкан. Ийи кончуг хедер кижи таварышкан, мырыңай халаап! Бирээзи «танцыла!» дээрге, өскези «тайылбырла!» дээр мындыг. Орус тоолда чиңге ковүрүг кырыга дүшкен ошкүлер-ле. Келзе-келзе Сеңгиннің первизи быжыг болган. Жмак карманындан чагаа үжулгаш ырактан көөргедип, кезек дескелеп маңнап тура, билбээчеңнеп ышкынышкан. Дүжүп берииштиңнің демдээ! Чагааны Сеңгин чоргаар кылаштан барып ап алган. Белекмаазының холунуң үжүүн таныш каан чүлдү-чүрээ шимирт дээн. Дизизге чинчилер дег борбак-борбак, бышкан кат дег тодуттодуг ол үжүктериң Сеңгин кажанда-даа, чүүн-даа-биле салчавас! Шыдай кыстың бижээн чагаазы безин чаңыт, мөңгүн суу дег эллгир, чылгыр дивес силер бе! Сеңгин ону чаңгыс тын-биле харамдыгын помчуй каапкан.

«Оолакайым- баштаккайым:
Караламны салыплаттым,
Кадар ыытка семиризин.
Харыы чагаам ыдыплаттым.
Сеткиликим таалатсын...

Ча-ча ыңай, кожамыкка хорлуг мен бе, сени өттүүнүп попугайзын каңчаарым ол? Белочкан-тенекпейиң дээрге программадан дашкаар топология болгаш тенээрлуг сапаашкыннар-биле халбактанчын алган, эмин эртпр чай чок тур мен, аал. Чертовски трудные вещи! Ол бир чеже харын эки чүве-дир, сарыым. Үргүлчү-ле сени сактып, сактып алды саргыдар бодалдар алаактырарыга ан. Ой, шынап, кажан иргин бүдүү билир, каран-көрүүр хромашт апардын мон, эргим эш инженер? Ында бир цыган херээжен тын албаан сек бе, агбайым?.. Ладно, шутку в сторону, поговорим серьезно. Чаңгыс дилээм: ажыл-херектиң дутайын делгереңгей бижип тур, менден чүү-даа чажырба. Искренность прежде всего!!! Баштайгы чагаанда дээрге шупту-ла түве магалыг деп мактанынкан чордун. Александр Македонский дег, барган, көрген, тиилээн боорга каңчап тааржыр чүвел, тала? Так легко только котята родятся, и то слепые. Чагыым болза держись подальше от греха!!! (Случайно «юбкага ораажы бердин» дээрим олдур). А менээ чалым-халга ышкаш бүзүре! Запомни, удача всегда сопутствует сильному!

До свидания, сээң Белочкаң».

Д. САРЫКАЙ.
(Уланчылыг).

(Эгеэн № № 191, 194, 196, 197 «Шында»).

ЫЛАП ШЫН ХАРЫЫЛААР

ССРЭ-ниң Эртемденер академиязының Сибирь салбырының төөгү, филология болгаш философия институту Тывэның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институту-биле кады 1977—1981 чылдарда Тываның ниитилел хөгжүлдезинин нарын айтырыгларына хамаарышкан социологтуг шинчилелдерни ылыыр деп турар.

СЭКП Тыва обкомунуң секретариады бо айтырыг талазы-биле тускай шиитпирни хүлээп алган. Ол ёзугаар республиканың партия, совет, комсомол органнары социологтуг шинчилелдерни ылырына бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузар, тодаргай дузаны көргүзер ужурлуг.

Баштайгы шинчилелдер Кызыл, Чадаана, Ак-Довурак болгаш Хову-Аксына болур. Мооң адаанда Тывага социологтуг шинчилелдерниң эгелээринге холбашкан үүлду парладывыс.

ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкун калбарган тудум, сайзырааргай социалистиг ниитилел бойдустун база ниитилелдің байлактарын шинээдип, бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер дээп эртемниң чедишкиннерин калбаа-биле ажыглан турар. Бо бүгү планнаашкының база эргелеп башкарылганың даңнелин улам сайзырааргайдар сорулга-биле ниитилел эртемнериниң чедишкиннерин ажыглаарын негеп келген.

Партияның XXV съездизи совет ниитилел эртемнериниң мурнунга чаа сорулгаларны салган: социализм хөгжүлдезиниң теоретиктиг айтырыгларын, оон коммунизмче чоорту шилчиришиниң чорудулгазын, оон хөделишкиннериниң база ажыглаашкыныларының механизмин шинчилээр. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының, ниитилел харылзааларын, чаа кижини, амыдыралдың социалистиг овурхевириниң хевирлеттиниериниң теорияларын шинчилээрин уламчылаар. Эртем-техниктиг революцияның, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының база планнаарының талазы-биле шинчилелдерни бүгү талалыг хөгжүдер.

Амгы үеде бистиң чуртувуста социологтуг шинчилелдер («Социология» деп сес «ниитилел» деп латин сөстеп болгаш грек «сес, эртем» деп сөстен үкталган. Ынчангаш социология даарге ниитилел дугайында эртем дээн (үткалыг) дыка калбаган. Ол ажылга чүгле тускай эртемниг социологтар эвес, партия, комсомол, профсвилел ажылдакчылары, студентилер, улус ажыл-агыйының тускай эртемнигле-рин идепкейлин-биле киржип турар. Шинчилелдерниң түпелери айтырыгларга харыылап турган кижилериң харыыларының алыс шынчыдынан улуг хамаарылгалыг болуп.

Сөөлгү чылдарда Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн үндезин чурттакчыларының аразында тодаргай социологтуг шинчилелдиниң эдээн чоруткулаан. Сибирьниң улустары төөгү талазы-биле ыска үениң ниитинде ниитилел хөгжүлдезиниң хожударгай хевирлериндеп адыолын, амгы үениң сайзырайгай социалистиг ниитилелиниң долу эргелиг кежигүнери апарган. Боттуг социализм үезинде ниитилелди эргелеп башкарарының практиказынга чаа-чаа сорулгалар тыытып кээп турар. Партияның XXV съездизинге хүлээп алдынган 1976—1980 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланышкынларында Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер талазы-биле онзагай чаа үүлдер көрдүнген. Үндезин улустарының шаг-шаандан бээр чурттап келген черлериңде улуг-улуг бүдүрүлгелер, бүдүн-бүдүн девискээр-бүдүрүлге комплекстери турупкан. Бо бүгү шида үндезин чурттакчыларының болгаш өске-даа улустарының амыдыралынга дыка өскерилгелерни кылганы илден.

Чурттун өске районнарындан келген кижилериң күсели-биле чурттакчы чоннуң саны өзүп, оларның национал составы өскерлип, кылыр ажыл эдээн көвүдээн. Чаа тудугларны кадрлар-биле четчелээр, оларны бүдүрүлгелерге быжыглаарының айтырыглары тургустунуп келгилээр. Өске черлерден келген кижилерге бодааргa, түс черниң чурттакчылары бүдүрүлгелерге үр ажылдаарын дуржулга көргүзүп турар. Ынчангаш үндезин улустарының көдээ аныяктарын үлетпүр бүдүрүлгеашче башудур белеткеп, оларны анаа эдиктирериниң айтырыы эргелеп башкарарының чугула сорулгаларының бирээзи.

Амгы үеде үндезин улустарны индустриалдыг күш-ажылче эвиледдээринге эң таарымчалыг үүлдер тургустунган. Политехниктиг белеткел-биле холбашкан албан ортумак эртем кандыг-даа мергежилди шинээдип алыр арганы берип турар. Өске талазында, үндезин улустарының эртебүрүнгүдан кылып келген ажылы ол районнарының экономиказынга улуг ужур-дузалыг. Ылангыя улуг салгал кадарчының, ацчының база ивижиниң мергежилиниң талазы-биле үнелиг дуржулгалыг. Күш-ажылчы амыдыралче чаа кирип турар аныяктарны эмин эрттир, эрте үлетпүрге ажылдаарынче үглаар болзууусса, ада-өгбелериниң кончуг үнелиг бүдүрүлгечи дуржулгазын чидирип, кадзо ажыл-агыйының кадр базазын кошкадып болур бис. Оон ыңай кижилериң ниити культурлуг деңнелин, хоорай болгаш көдээ чурттакчыларының чүүү кончуг үнелеп чоруурун тодарадыры база-ла чугула.

Бо бүгүнү өөренип көргеш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының төөгү, филология болгаш философия институту Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институту-биле кады Тываның ниитилел хөгжүлдезинге хамаарышкан айтырыгларын бүгү талалыг социологтуг шинчилээрин 1977—1981 чылдарда чорударын дугурушкан.

Шинчилелдің бирги үе-чадазында тываларның мооң мурнунда кылын чорбаан ажылдарына база хоорай чуртталгазына чаңчыгышкының шинчилээр. Оон программазында дыка хой айтырыглар киргеп. Чижээлээрге, шилип алган ажылынга сонуургал кажан, каңчан тыытып келгенил, хоорайга ажылдаарга аная таарымчалыг болган бе, мурнунда ажылындан каңчанган үнгенил, амгы ажылынга таарымнар бе, а бир эвес оон үнер деп турар болза чылдагаанын чогум үдел дээн ышкаш.

Социологтуг айтырыларга чогумчалыг харыылар алыры—берге болгаш харыысалгалыг херек. Социологтуң кол сорулгазы—кижиниң бодалын эки билип, ону тода бижин алыры. Чурттакчы чоннуң харыыларын ижин-кара чок база долу болган тудум. Тываның амгы үениң дугайында социологтуг илередип алган үүлдери, партия болгаш совет органнарга кирер информация ылаптыг шын болуп. Ол харыыларны практиктиг ажылга өөренип көрүп, чоннуң негелделерин база хереглелдерин хандырарынга удуртулга кылыр болгай.

Шак ыңдыг шинчилелдерниң чедишкини түс-түс черлерге тайылбыр ажылындан улуг хамаарылгалыг. Кижилерниң орулгаларының, хууда дузаларын ажыл-агыйының, культура амыдырал эт-херекселдериниң дугайында болгаш өскедаа айтырыглар кандыг-бир кижиниң дугайында тодаргай түннел кылыр дээш эвес, чүгле эртемге херек дээрзин тайылбырлаар аная. Интервьюрер бир кижилеп алган харыыларын өскелерге дамчыдын болбас. Бүгү информацияларны математика дылынче шилчиткеш, электроннуг саналга машиналарынга сайгарар. Оон түнелп сан-чүүгайлар-биле илереттинер. Ынчангаш социолог кымын-даа чажыдын каяа-даа таратпазын магадылан турар.

Баштайгы социологтуг шинчилелдерни Кызыл, Чадаана, Ак-Довурак болгаш Хову-Аксы хоорайларга бо чылдың август—сентябрь айларда эрттирери планнап турар. Оон сорулгазы хоорай чурттакчызының ажылының, өөредилгезиниң, өг-бүлезиниң болгаш оон амыдыралының өске-даа талаларын илередири болур. Бо харыысалгалыг ажылдың үре-түнелп кижилериниң харыыларының ижин-кара чогундан, оларның ылап шыпшыылдап кончуг хамаарыкыр дээрзин адак сөөлүнде катаптап каайр.

С. БИЧЕ-ООЛ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

УНИВЕРСИАДА ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

СОФИЯ, август 21. (СЭТА-ның спецкорр. А. Горбунов, А. Левинсон, Ю. Юрис). Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге тиилээр кижилерни баш удур тып, чугаалажыры специалистерниң, журналистерниң, көрүкчүлерниң, спортчуларның боттарының аразынга үргүлчү болуру билдингир болгай. Тиилекчилерни баш удур тодаралы көрүкчүлерге дыка берге: олар чиик атлеттерни, гимнастарны, волейболистерни, баскетболистерни болгаш өскедаа хевирлерниң спортчуларын шүптүзүп каңчап эки билип алыр боор.

Универсиада оюнларында киржип турарларның дөрттүү бир кезии чиик атлетиканың спортчулары, оларның саны 615 кижи. Оларның аразында бистиң Казанкина болгаш Седых, Вшола (Польша), Хуанторена болгаш Леонард (Куба), Стекич (Югославия), Гланс (АКШ) болгаш өске-даа тергиин спортчулар бар.

— Универсиада мээн амыдыралымга эң улуг маргылдаа, ынчангаш бирги черни алыр мен—деп. Гланс медеглээн. 100 метрге чарышка бирги черни 10,08 секундада келгеш, Леонард алган. Н. Колесников дөрткү черде (10,36 сек). Гланс 10,37 сек, көргүзүг-биле алдыгы черни эзлээн. Оюннарны ажыдып турда универсиаданың одун кывыскан П. Петров (Болгария) 10,19 сек. көргүзүг-биле ийиги черни алган.

Гимнастикага тулган чемпион дээш демиселге Алина Горяк (Румыния), Антонина Глебова (ССРЭ, Ленинск—Кузнецк), Надя Шатарова (Польша) алдын, мөңгүн, хүлер медальдарны чаалап алган.

Херээженнериң рапиристер маргылдаазынга Катарина Рацова (Чехословакия) баштай делегей чемпиону Валентина Сидорованы (ССРЭ), оон соонда Олимпий чемпиону Ильдико Шварценбергерни (Венгрия) тиилээш, алдын медаль-биле шаңнаткан. Сидорова дөрткү черде.

Эр улустун тулган чемпион дээш гимнастика маргылдаазынга Хироси Кадзияма тиилээр деп 1974 чылдың делегей чемпиону Эберхард Гингер (ГФР) СЭТА-ның корреспондентизинге баш удур чугаалаан. Ол шын болган. Х. Кадзияма 115,05 балл-биле алдын медальды алган. Ийиги черде В. Маркелов (ССРЭ)—114,50, болгаш үшкүзүнде— В. Тихонов (ССРЭ)—114,25 балл.

Кайгамчык чедишкиннерни социалистиг Кубаның спортчулары көргүзүп турарын демдеглээри өөрүнчүг. Чижээ, 110 метрге барьерлиг чарышка Бубаның спортчузу Алехандро Касаньас делегейнин чаа рекордун тургускан. Оон көргүзүү—13,21 секунда. Монреаль олимпиадазынга мөңгүн медальды алган А. Касаньас бо удаада алдын медальды эдилекчизи болган.

Кубанын кайгамчык спортчузу, Олимпий оюннарының ийи дакпыр тиилекчизи Альберто Хуанторена 800 метрге чарышка делегей рекордун чаарткан. Оон түннели—1 минута 43,43 секунда.

Херээженнериң 100 метрге чарыжынга Москвада күш-культура институдунуң студентизи Людмила Сторожкова тиилээн. Оон үези—11,21 секунда. Кажан 100 метрге шүүлде чарыш бооп турда, Андреа Линс (Англия) Сторожковадан чүгле 001 секунда соонап келген, а Сильвия Чивас (Куба)—002 секунда озалдаан. Маргылдаанның чидиг демиселге эртип турарының херечизи ол.

— Маргылдаага бирги черни албазымза-даа, ол менээ хомуданчыг эвес. Универсиада—чүгле спорт эвес: янзы-бүрү кештиг, янзы-бүрү дылдарда чугаалажып турар кижилер чүгле маргылдажып турар эвес, харын бот-бодун билчип, чоокшулажып турары эки-дир—деп, Гланс чугаалаан.

БАШТАЙГЫ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНДЕ

Кызылда Күрүнеңиң педагогика институду Тывага улус өөредилгезинге национал кадрларны белеткээр кол өөредилге чери ол. 1952 чылдың октябрьда башкы институду ажыттынган. Оны дөрт чыл дургузунда 671 кижи дооскан.

Башкы институдунуң базазынга 1956 чылда күрүнеңиң педагогика институду организаттынган. Бо Тываның баштайгы дээди өөредилге чери. Ынчан 24 башкы ажылдап, институтка үүс бичии-ле ажыг студент өөренип турган. 1961 чылда институттуң баштайгы доозулгазы болган. Тываның бодунга бир дугаарында 85 кижи дээди эртемни чедип алган.

Кызылдың күрүнеңиң педагогика институду — амгы үениң чаа дериг-херекселдериби-биле дериттинген эки аудиториялардыг, педагогика ажылының мастерлери ажылдап турар дээди өөредилге чери болур.

Институттуң физика-математика, филология, биология-химия, педагогика факультеттеринде муң хире кижи өөренип турар. Бот өөредилге салбырында 1108 кижи хаара туттунган.

Кичээлдерни бедик мергежилдиг үүс ажыг башкы чорудуп турар. Оларның аразында 1 доктор, 30 эртемнер кандидаттары болгаш доцент бар.

Марксизм-ленинизмниң, педагогиканың болгаш психологиянын, физиканын, математиканын, химиянын, биологиянын, тыва филологиянын, орус дылдын, литературанын, даштыкы дылдын кафедралары институтта ажылдап турар. Оларның эргезинде 27 эки дериттинген лабораториялары, кабинетти берген.

Институттуң базазы багай эвес: ийи өөредилге корпустуг, 500 орунлуг общежитиелиг, 2 спорт залдыг. Чоокку чылдарда институттуң чаа өөредилге корпузунуң тудуун эгелээр.

Амгы үеде өөредилге чериндe ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң 5 спорт мастери, спорт мастеринге 4 кандидат, 19 бирги разрядчы бар. Биология-химия факультединин өөредилге-дуржулга ажыл-агыйының чанында спорт-кадыкшылдыга лагери ажылдап турар.

Институтта бодунуң ажылының мастерлери, студентилерниң хүндүткелин чаалап алган башкылар хой.

Эрткен 25 чылдың дургузунда институтту 3118 дээди эртемниг специалистер дооскан, оон иштинде сески беш чылда 911 кижи, тоску беш чылда 1089 кижи дооскан. Оңгу беш чылда 1449 кижи институтту дооскан.

Институттуң дыка хой доозукчулары партия, совет органнарының ажылында чедишкининг ажылдап чоруурлар.

СТАРТТА—МУЗЫКАНТЫЛАР

Кара далайның эринде Одессаның А. В. Нежданова аттыг консерваториязының «Романтика» спорт-кадыкшылдыга лагери чаттыла бергеч чыдар. Ол кадыкшыл хоорайжыгажында суу станциязы, волейбол, баскетбол шелдери болгаш маңнаарының оруктары база бар.

Консерваторияның спортчу клуву 600 башкыны болгаш студентини хаара тутиан. Бо чылын оларның дөрттүң бир кезии ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчилери болган база амгы үеде спорттуң 8 хевиринге спартакиадада киржип турарлар. Маргылданың кол судьязы — консерваторияның ректору В. Шип.

И. ИЛЮШИН.

Одесса.

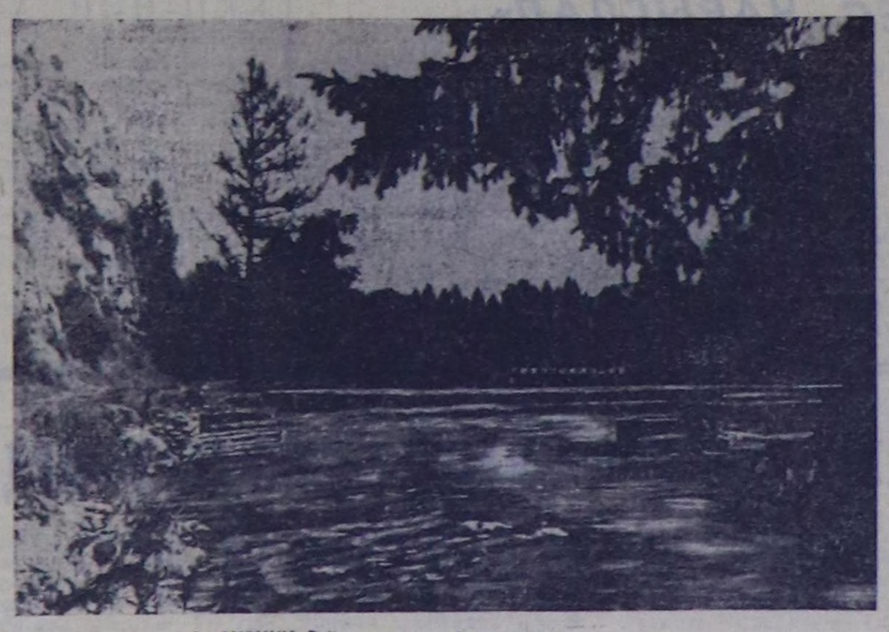

А. АИРНИҢ Сой хемде деп фотоэтюду.

Телевидение

АВГУСТ 23-ТЕ

МОСКВАДАН

16.45—Уругларга уран-чечен фильм. «Вероника». (Румыния).

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.30—Киножурнал.
18.40—«Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг утпуур!». Дамчыдылга.
19.05—Чарлаалар.

МОСКВАДАН

19.10—«Ставрополь крайның ажылчы чоннары чаржып тур». ССРЭ Конституциязының телевилелин чугаалажырынга СЭКП Ставрополь крайкомунуң бирги секретары М. С. Горбачев биле Невинномысскинин «Азот» деп химия каттыжышкынының улуг аппаратчиги А. Г. Сарычев олар киржир.
20.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.10—Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

20.20—Румын улустуң национал байырлалы фашист дарлаадан Румыняны хостаанының хүнүнге турасскааткан Румын Социалистиг Республиканың телевидение программазы.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—00.45— «Универсиада-77». Болгариядан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АВГУСТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полицейжи, байырлыг» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Илбилиг чаан» 10.10, **«Синдбадтың алдын аяңчоруу»** 11.30, 13.20, 15.10, **«Меня черде манап турарлар»** 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даш куда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Маншук дугайында ыр» 15.00, **«Кадкинни кандыызы-даа билир»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Фитилге» кылган» 14.00, **«Чаъс, хат соңганы соктап турда»** 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга биче булуттаар, даг-ларга динмирээшкининг, сугур чаъс чаар. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы барын районнарга 25—30, өскелериниге 30—35, Кызылга 30—32 градус чылыыр.

Кызылдың аъш-чем садыы 1977 чылдың август 19-тан эгелеп мөөгү болгаш кат белеткээри-биле бригадаларны тургузуп эгелээр. Мөөгү болгаш кат белеткелиниң үезинде ажылдаарын күзээннер айтырыгларын дараазында адресче чорудар: **Октябрьская кудумчузу 29, Аъш-чем садыы, № 11 кабинет, телефон 2-55-88 болгаш № 4 кабинет, телефон 2-54-36.** Мөөгү болгаш кат чыр бригадаларны транспорт-биле, аъш-чем-биле, чепсек-херексел-биле база доскаарлар-биле хандырар.

Бригадаларны тургузары-биле пенсионерлерни база студентилерни хүлээп алыр.

Кызылдың аъш-чем садыына № 9 магазинге чүдүрүкчүлер херек.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Октябрьская кудумчузу 29, Аъш-чем садыы, № 11 кабинет, телефон 2-55-88 болгаш № 4 кабинет, телефон 2-54-36.**

Таңды районнуң Кызыл-Арыг 8 чыл дузалал школазының тогерик танмазы читкен, опу ам күш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: (СЭТА-ны) ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизинин 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизинин 2-37-13, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-22-64, чагаа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45, секретарлаттың, 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг 295.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

2-ги ар Министрлер Чөвүлелдиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—01034.